

สถาปนิก ความรู้ โรงเรียนสถาปัตยกรรม¹

Architect, Knowledges, and Architecture Schools

ชาตรี ประกิตนันทการ

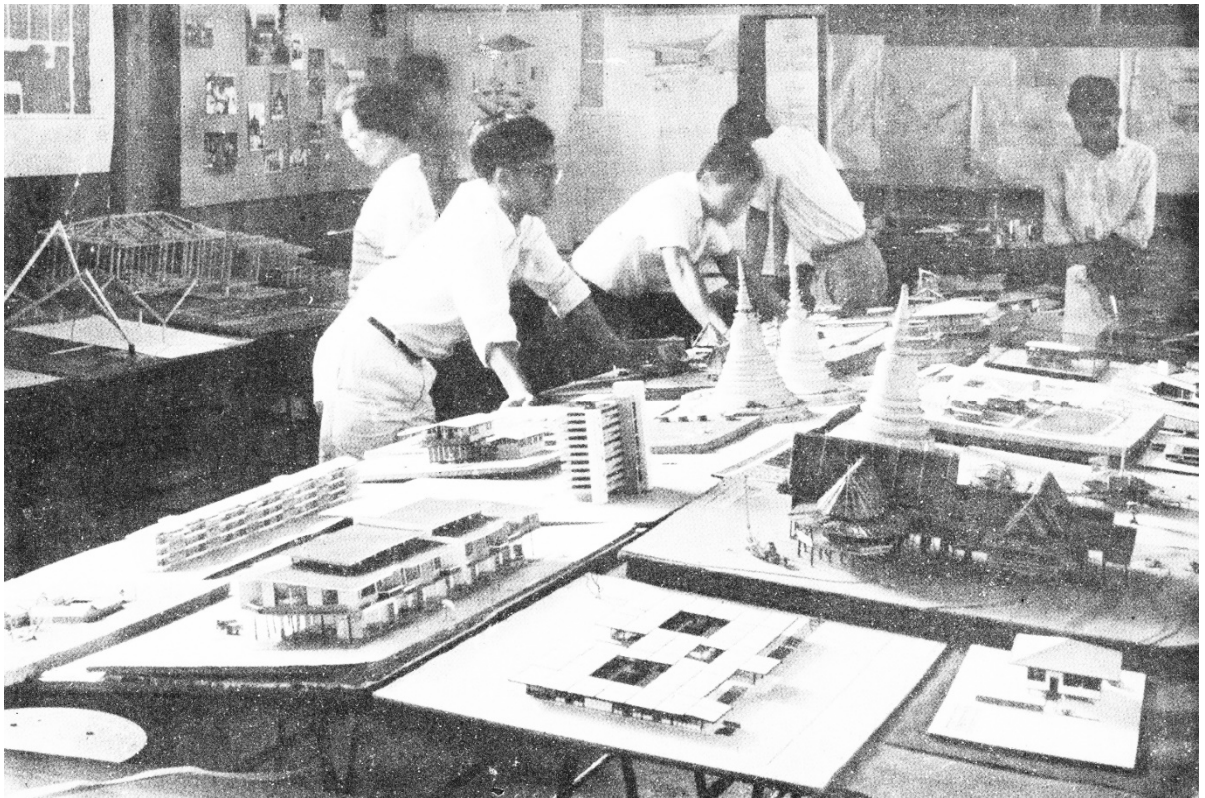
Chatri Prakitnonthakan

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Department of Arts and related fields, Faculty of Architecture, Silpakorn University

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษากำเนิดโรงเรียนสถาปัตยกรรมในสังคมไทย วิเคราะห์หลักสูตรการเรียนการสอน ตลอดจนการสร้างความรู้ในวิชาสถาปัตยกรรมในช่วงระหว่างทศวรรษ 2450 มาจนถึงราวทศวรรษ 2500 โดยมีกรอบแนวคิดหลักในการศึกษา คือ การพิจารณากำเนิดโรงเรียนสถาปัตยกรรมในฐานะ “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital) ตามกรอบแนวคิดของ ปีแอร์ บูดีเยอ (Pierre Bourdieu) ซึ่งผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์ของโรงเรียนสถาปัตยกรรมคือประวัติศาสตร์ของการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมผ่านกำเนิดของวิชาชีพสมัยใหม่ที่เรียกว่าสถาปนิก โรงเรียนสถาปัตยกรรมและใบปริญญาบัตรได้กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมให้แก่สถาปนิกในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ต่าง ๆ และได้มาซึ่งสถานะทางสังคมภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมสมัยใหม่ โดยอาศัยการกำหนดนิยามความรู้ทางสถาปัตยกรรมว่าคืออะไร และใครบ้างมีสิทธิที่จะเป็นสถาปนิก นิยามของสถาปนิกคือบุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์ และนิยามวิชาสถาปัตยกรรมคือผลรวมของศาสตร์ที่ผสมผสานความเป็นวิทยาศาสตร์และศิลปะเข้าด้วยกัน นิยามเหล่านี้ได้ทำให้สถาปนิกกลายเป็นบุคคลที่มีสถานะสูงทางสังคมโดยมีใบปริญญาเป็นเครื่องหมายแสดงสถานะ อย่างไรก็ตามความรู้ทางสถาปัตยกรรมจะต้องถูกกำกับเอาไว้ด้วย “ความเป็นไทย” เพื่อไม่ให้วิชาชีพนี้เข้าไปท้าทายโครงสร้างอำนาจของสังคมไทย ดังนั้นความรู้ทางสถาปัตยกรรมจะต้องถูกผลิตขึ้นบนฐานของการผสมผสานความรู้แบบช่างไทยโบราณเข้ากับวิธีการศึกษาตามมาตรฐานวิชาการสมัยใหม่แบบตะวันตก เพื่อให้สามารถคงสถานะของความเป็นไทยและความเป็นสมัยใหม่ในเวลา



ภาพบรรยากาศห้อง
ปฏิบัติงานนักศึกษาใน
การเรียนการสอนของ
คณะสถาปัตยกรรมไทย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
ราวต้นทศวรรษ 2500
ที่มา : มหาวิทยาลัย
ศิลปากร คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์,
สถาปัตยกรรมไทยรำลึก
เพื่อรำลึกถึงการก่อตั้งและ
ปฏิรูปคณะสถาปัตยกรรม
ไทย ปีพุทธศักราช 2498-
2510 ในวาระ 25 ปี ของ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร
(กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2523), 17.

เดียวกัน ซึ่งความรู้แบบนี้เท่านั้นที่จะได้รับการยอมรับและมีสถานะของการ
เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีมูลค่าสูงสุดในสนามการแข่งขันที่ชื่อว่าวงการ
สถาปัตยกรรมในสังคมไทย

คำสำคัญ : โรงเรียนสถาปัตยกรรม, ทุนทางวัฒนธรรม, สถาปนิก, ความรู้

Abstracts

The paper aims to study the rise of architecture schools in Thailand during 1907-1957 A.D. Considering through Pierre Bourdieu's concept of cultural capital, the question is how architectural knowledge and its curriculum in Thailand had been constructed. The study suggests that the history of architecture school in Thailand was the history of social distinction through the rise of architectural profession. Architectural schools and architectural degrees had become a cultural capital for Thai architects using them as a tool for getting benefits and high

status into the social structure of power relationships in modern Thai society, by defining what the architectural knowledge really was, and who held a right to become an architect? The definition of architect as a person with great creativity and of architecture as the result of merging art and science together had helped making architects to obtain a high social status, verified by architectural certificates. The knowledge of the architecture, however, had been controlled by the discourse of Thai-ness for preventing any challenge to social structures of power relationships in Thailand. For this reason, the knowledge of architecture has always been constructed through the process of blending Thai traditional artisan knowledge with modern western architectural knowledge, in order to maintain its two important aspects : Thai-ness and modernity, at the same time. Only this kind of knowledge was acknowledged and given the status of the highest value of cultural capital in a competitive field of architecture in Thai society.

Keywords : Architectural school, Cultural capital, Architect, Knowledge

บทนำ

โรงเรียนสถาปัตยกรรม : ทูทางวัฒนธรรมในสังคมสมัยใหม่

งานวิจัยกำเนิดสถาปนิกสยามเพื่อทำความเข้าใจบทบาทและอำนาจในสังคมสมัยใหม่ ตั้งอยู่บนหน่วยการวิเคราะห์ 4 หน่วยคือ หนึ่ง การนิยามชุดคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพสถาปนิก, สอง กำเนิดและบทบาทหน้าที่ของสมาคมสถาปนิกสยาม, สาม กำเนิดโรงเรียนสถาปัตยกรรม และสี่ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพสถาปนิก โดยบทความนี้มุ่งประเด็นการศึกษาวเคราะห์ “โรงเรียนสถาปัตยกรรม” เป็นหลัก ผู้วิจัยมีความเห็นว่าโรงเรียนสถาปัตยกรรมเป็นหน่วยทางสังคมอันสำคัญที่ทำหน้าที่ผลิตและรับรองสถานะความเป็นสถาปนิก ทำหน้าที่เป็นเจ้าหลอมตัวตนและกำหนดนิยามบทบาทของวิชาชีพนี้ลงในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม

หากพิจารณาในมิติทางประวัติศาสตร์ “วงการสถาปัตยกรรม” คือการปรากฏขึ้นของหน่วยทางสังคมอย่างใหม่ที่แยกตัวออกจาก “ระบบช่าง” แบบจารีตที่กำลังล่มสลายในห้วงเวลาที่สังคมไทยกำลังก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลง

ผ่านไปสู่ความเป็นสมัยใหม่เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 25 กลุ่มช่างในสายต่าง ๆ ต้องปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลง ช่างที่สัมพันธ์กับปริมาณของการก่อสร้างอาคารปรับตัวเข้ากับความรู้ของช่างสมัยใหม่จากตะวันตก ก่อตัวเป็นกลุ่มที่นิยมตนเองว่าสถาปนิก แยกตัวออกจากช่างแบบจารีต กำหนดนิยามบทบาทหน้าที่ใหม่ จัดวางสถานะวิชาชีพในระบบช่วงชั้นทางสังคมแบบใหม่

ภายใต้กระบวนการนี้ การผลักดันให้เกิดโรงเรียนสถาปัตยกรรมและการมอบปริญญาบัตรทางการศึกษาเป็นหนึ่งในผลสำเร็จสำคัญที่ทำให้วงการสถาปัตยกรรมมีสถานะดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ปริญญาบัตรในแง่หนึ่งคือใบสำคัญแสดงผลว่าบุคคลคนนั้นมีคุณสมบัติเหมาะสมออกไปประกอบวิชาชีพ แต่อีกแง่หนึ่งที่สำคัญคือมันทำหน้าที่เป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital²) รูปแบบหนึ่งในสนามของการต่อสู้แข่งขัน เพื่อกำหนดสถานะสูงต่ำภายในโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในวงการสถาปัตยกรรม (และวงการที่เกี่ยวข้อง) ที่เต็มไปด้วยการจัดช่วงชั้นทางสังคมอย่างละเอียดแยกย่อย ปริญญาบัตรคือใบเบิกทางให้คนที่มิได้มีโอกาสก้าวขึ้นสู่ยอดปิรามิดของวงการ แน่نون มันไม่ใช่คำตอบของทุกสิ่งที่จะบ่งบอกว่าคนนั้นจะประสบความสำเร็จในสนามแข่งขันหรือไม่ แต่ปริญญาบัตรคือหนึ่งในต้นทุนที่แทบจะขาดไม่ได้สำหรับใครก็ตามที่ต้องการก้าวเข้าสู่สนามวงการสถาปัตยกรรม ปริญญาบัตรทางสถาปัตยกรรมเป็นตัวบอกทางสังคมว่าคุณอยู่เหนือกว่าคนงานก่อสร้าง ช่างเขียนแบบ ช่างปั้น ช่างเขียน ผู้รับเหมา เป็นตัวบอกว่าคุณมีสถานะทางสังคมเท่าเทียมกับวิศวกร เป็นตัวบอกว่าแม้จะอยู่ระดับเดียวกันกับวิศวกรแต่เราเป็นผู้มีรสนิยมดีกว่าในเรื่องศิลปะ

ปริญญาบัตรสัมพันธ์โดยตรงกับระบบการศึกษาที่แต่เดิมถูกเชื่อกันว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้การแบ่งช่วงชั้นทางสังคมหดแคบลง คนเท่าเทียมกันมากขึ้น แต่ในความเป็นจริงการศึกษาเป็นเรื่องที่นอกจากจะไม่ได้สร้างความเท่าเทียมแล้วยังกลับเป็นตัวช่วยถ่วงให้ช่วงชั้นทางสังคมขยายออกเพิ่มมากขึ้นที่น่าตกใจคือการศึกษาได้กลายเป็นเครื่องมือที่ทำให้โครงสร้างความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมกลายเป็นเรื่องชอบธรรม³ กล่าวให้ชัดคือ การศึกษาคือระบบการจัดช่วงชั้นทางสังคมรูปแบบใหม่ที่เข้ามาแทนที่ระบบชนชั้นในสังคมจารีต จากเดิมที่ช่วงชั้นถูกกำหนดผ่านชาติกำเนิดและการอ้างบุญบารมีตามความเชื่อทางศาสนา กลายมาเป็นการกำหนดผ่านความรู้ความเชี่ยวชาญที่แสดงออกผ่านใบปริญญา

บทความชิ้นนี้เกิดขึ้นเพื่อศึกษากำเนิดของโรงเรียนสถาปัตยกรรมในสังคมไทยในฐานะทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งสำหรับผู้วิจัยแล้วการศึกษากำเนิดโรงเรียนสถาปัตยกรรมไม่ใช่การอธิบายประวัติศาสตร์พัฒนาการของวิชาความรู้และการจัดการเรียนการสอนทางสถาปัตยกรรมทั่วไป แต่เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์การเปลี่ยนผ่านของระบบการแบ่งช่วงชั้นทางสังคมแบบจารีตมาสู่รูปแบบใหม่ ภายใต้มาตรฐานวัดอย่างใหม่ที่มีการศึกษาและใบปริญญา

เป็นตัวกำหนดสำคัญ และวงการสถาปัตยกรรมก็ประสบความสำเร็จในเกมแห่งการต่อสู้แข่งขันนี้เป็นอย่างดี

งานศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับโรงเรียนสถาปัตยกรรมในสังคมไทย อธิบายจุดเริ่มต้นจากการเข้ารับราชการเป็นครูโรงเรียนเพาะช่างของ นารถ โพธิประสาท (สถาปนิกไทยยุคบุกเบิกที่จบวิชาทางด้านสถาปัตยกรรมโดยตรงมาจากมหาวิทยาลัยลิเวอร์พูล) ใน พ.ศ. 2473 โดยอธิบายว่าท่านคือคนแรกที่คิดวางหลักสูตรวิชาสถาปัตยกรรมขึ้นที่โรงเรียนเพาะช่าง ความเข้าใจกระแสหลักต่อหลักสูตรของโรงเรียนเพาะช่างก่อนหน้านั้นคือการสอนเพียงแต่วิชาช่างทั่วไป โดยยังไม่มีหลักสูตรวิชาสถาปัตยกรรมโดยตรง เพราะเป็นวิชาชีพชั้นสูง⁴ ก้าวสำคัญต่อมาคือนารถ โพธิประสาทได้โอนย้ายมาสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พัฒนาวิชาสถาปัตยกรรมจนสามารถเปิดเป็นคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์แยกต่างหาก และเปิดหลักสูตรระดับปริญญาตรีขึ้นได้ในที่สุดเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2482

แน่นอน นารถ โพธิประสาทมีบทบาทสำคัญ แต่หลักฐานหลายชิ้นที่ค้นพบ ณ ปัจจุบันทำให้มองเห็นความเป็นมาของวิชาความรู้ชุดนี้ที่ซับซ้อนและทอดยาวไปไกลเกินกว่าคำอธิบายในอดีตที่ผ่านมา

นอกจากประเด็นข้างต้น ประวัติศาสตร์กำเนิดวิชาสถาปัตยกรรมยังถูกอธิบายเหมือนเส้นตรงที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมาโดยลำดับ จากวิชาช่างแบบจารีตเปลี่ยนผ่านสู่วิชาช่างสมัยใหม่เมื่อสังคมสยามนำเข้านายช่างและวิชาช่างแบบตะวันตก พัฒนาต่อเนื่องเมื่อมีนักเรียนไทยจบการศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมโดยตรงจากยุโรป และเข้ามาวางรากฐานวิชาสถาปัตยกรรมในสังคมสยาม จากโรงเรียนเพาะช่างสู่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาอื่นมากมายในปัจจุบัน

ในส่วนนี้หลักฐานร่วมสมัยหลายชิ้น (ที่จะนำเสนอต่อไปข้างหน้า) กลับแสดงให้เห็นประวัติศาสตร์กำเนิดวิชาสถาปัตยกรรมในแนวทางที่ต่างออกไป มีความเป็นไปได้หลากหลายแบบในการก่อรูปหลักสูตรวิชาสถาปัตยกรรมที่ต้องกำหนดนิยามตัวตนของวิชาชีพตนเองภายในสนามการแข่งขันของความรู้ชุดต่าง ๆ ทั้งการปะทะกับความรู้เชิงช่างแบบจารีต ทั้งการแข่งขันกับความรู้สมัยใหม่ชุดอื่น หรือแม้กระทั่งการแข่งขันภายในวงการสถาปนิกด้วยกันเอง ในเรื่องกำหนดตัวตนและพื้นที่ของความรู้ในวิชาสถาปัตยกรรมในโลกสมัยใหม่

สังคมจารีต การเรียนการสอนวิชาช่างมิได้มีระบบชัดเจน เป็นไปในลักษณะฝากตัวเข้าเป็นศิษย์ฝึกงานกับครูช่าง เรียนรู้งานไปพร้อมกับการรับใช้ครูช่างในทุกเรื่อง บุคลิกนิสัยส่วนตัว ความขยันขันแข็ง ความสัมพันธ์กับครอบครัวและคนรอบข้างของครูช่าง ทั้งหมดถูกนำมาประเมินเพื่อนำไปสู่การถ่ายทอดความรู้แก่ลูกศิษย์ เมื่อครูเชื่อมั่นก็จะทำการสอนความรู้ทางช่างให้มากขึ้นกับลักษณะนิสัยและศักยภาพของศิษย์ การถ่ายทอดความรู้

ช่างแบบโบราณจึงวางอยู่บนฐานความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างครูกับศิษย์ เป็นสำคัญ (ระบบอุปถัมภ์) ในขณะที่ระบบการศึกษาสมัยใหม่แม้บุคลิก ส่วนตัวของนักเรียนจะมีความสำคัญ แต่การถ่ายทอดความรู้ก็ได้ตั้งอยู่บน ฐานความสัมพันธ์ส่วนตัวมากเท่ากับสังคมจารีต ระยะห่างระหว่างครูศิษย์มี มากขึ้นและสัมพันธ์กันบนฐานของการเรียนการสอนเป็นด้านหลัก ในสังคม ร่วมสมัยระยะห่างดังกล่าวมีมากขึ้นจนความสัมพันธ์ระหว่างครูศิษย์กลายเป็น เหมือนการแลกเปลี่ยนสินค้าเพียงเท่านั้น นี่คือการแตกต่างสำคัญประการ แรกระหว่างระบบการศึกษาจารีตกับสมัยใหม่⁵

รูปแบบของวิชาความรู้เป็นอีกประการที่แตกต่าง ในอดีตวิชาช่างถูก ถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ มีสถานะแทบไม่ต่างจากคัมภีร์ทางศาสนา ในหลายกรณี เมื่อช่างจะลงมือทำงานจำเป็นจะต้องถือศีลนุ่งห่มขาว เช่น การปั้นพระพุทธรูป เมื่อรูปแบบความรู้ถูกถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การถ่ายทอดวิชาช่างจึงต้องผ่าน พิธีกรรมมากมายที่สำคัญ เช่น พิธีไหว้ครูช่าง สิ่งที่ตามมาคือเครื่องมือช่าง กลายเป็นวัตถุที่มีสถานะสูงส่งจนต้องกราบไหว้ (เครื่องดนตรีไทย สมุด หนังสือเรียนในปัจจุบันก็เช่นกันที่ยังสืบทอดขนบนี้อยู่) กระบวนการทั้งหมด ทำให้วิชาช่างมีสถานะพิเศษ และผู้ถือครองความรู้จึงมีสถานะพิเศษตามไป ด้วย ช่างฝีมือเยี่ยมไม่ได้ถูกอธิบายผ่านฝีมือเชิงช่างเพียงอย่างเดียว แต่ต้อง ประกอบด้วยสถานะเหนือธรรมชาติประกอบด้วยเสมอ

แต่ความรู้ทางช่างในสังคมสมัยใหม่เป็นรูปแบบของวิชาความรู้ที่ตั้ง อยู่บนฐานคิดในเชิงวิทยาศาสตร์ที่มีการเรียบเรียงหรืออธิบายแจ่มแจ้งอย่าง ละเอียดตามหลักเหตุและผล หรือแม้จะเป็นเรื่องนามธรรม เช่น ความงาม ก็ยังตั้งอยู่บนฐานของการคิดวิเคราะห์ในเชิงเหตุผลกลไกว่า ทำไมสิ่งนี้จึงงาม สิ่งนั้นจึงไม่งาม ทั้งหมดล้วนอิงอาศัยสื่อกลางทางความรู้ในรูปแบบของตำรา หรืองานศึกษาของคนยุคก่อน เพื่อที่จะทำให้เราได้เรียนรู้และพัฒนาฝีมืองาน ช่างได้กว้างขวางออกไป ช่างฝีมือเยี่ยมจึงกลายเป็นคนที่ชวนขวยหาความรู้ อ่านตำราตำรา ผึกฝนทำงานช่างจนฝีมือดี และไม่ได้อิงอาศัยลักษณะศักดิ์สิทธิ์ เหนือธรรมชาติเป็นฐานรองรับอีกต่อไป แน่นนอนในสังคมไทยคงหลีกเลี่ยงเรื่อง เหล่านี้ไม่ได้ แต่มองอย่างเทียบเคียงก็คงพูดได้ว่ามีปริมาณที่ลดน้อยลงกว่า สังคมโบราณ

แต่ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบสังคมไหน วิชาความรู้ล้วนถูกถือว่าเป็นของมี ค่าและเป็นต้นทุนทางสังคมให้แก่คนที่ถือครอง และการถ่ายทอดความรู้จึงมิได้ มีความหมายเพียงการมอบวิชาให้แก่กัน แต่ยังเป็นการส่งผ่านหรือการมอบ สถานะทางสังคมให้แก่กันด้วย เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของการกำหนด ตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนลงในโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม

ดังนั้นจึงเป็นเรื่องเข้าใจได้ว่าทำไมการสืบทอดวิชาช่างโบราณจึงไม่มี แบบแผนวิธีการสอนอย่างเป็นระบบแบบตายตัว แต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้น ตามแต่สะดวกครูช่าง และตำราก็เป็นสิ่งไม่จำเป็นและแทบไม่ปรากฏ เพราะ

การมอบความรู้แบบโบราณตั้งอยู่บนฐานความสัมพันธ์ส่วนตัว นักเรียนต้องผ่านบททดสอบไม่เพียงแต่ฝีมือช่าง แต่ต้องเป็นคนที่มีเมตตาให้กับครูช่างได้อย่างเต็มที่ด้วย การสอนความรู้หากวันไหนจะให้เขียนลายอะไรก็เขียนลายนั้นลงบนกระดานดำ แล้วให้นักเรียนคัดลอกจนสวยแล้วก็เปลี่ยนลายไปเรื่อย ๆ จนซ้ำของ⁶ วันไหนครบครวัตรมีธุระหรือการงานส่วนตัว ศิษย์ก็ต้องเข้ารับหน้าที่ช่วยเหลือดูแลไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ด้วยเหตุนี้การปรากฏของตำราย่อมเป็นสิ่งที่ขัดกับระบบถ่ายทอดความรู้แบบจารีต เพราะเป็นเสมือนโอกาสที่ศิษย์จะเรียนรู้ด้วยตัวเองได้ หรือแม้กระทั่งความรู้จะหลุดรอดไปสู่บุคคลนอกครูได้ง่าย อันเป็นการทำลายระบบส่งผ่านสถานะสังคมภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบจารีต ตำราถ้าหากจะมีก็มักถูกเก็บซ่อนเอาไว้ไม่ต่างจากของมีค่า และส่วนมากจึงมักปล่อยสูญหายตายไปกับครู

ในขณะที่สังคมสมัยใหม่รัฐได้แทรกเข้าควบคุมระบบการศึกษาและส่งผ่านความรู้ด้วยตัวเองในนามของ “โรงเรียน” ไม่เว้นแม้แต่การถ่ายทอดวิชาความรู้ทางช่าง ระบบการศึกษาวิชาช่างจึงไม่ใช่ระบบที่สัมพันธ์กันสองฝ่ายระหว่างครูกับศิษย์อีกต่อไป แต่เป็นสามฝ่ายระหว่าง “รัฐ” “ครูช่าง” และ “นักเรียน” ผ่านพื้นที่ที่เรียกว่า โรงเรียนช่าง

“ระบบการศึกษาวิชาช่างแบบใหม่” ถูกสร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการในการผลิตช่างออกมาเพื่อรองรับกับความต้องการอย่างใหม่ของรัฐ โครงสร้างนี้เริ่มปรากฏในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เมื่อรัฐสยามต้องการก้าวตามให้ทันความศิวิไลซ์แบบมาตรฐานตะวันตก และเริ่มนำเข้าช่างฝรั่งมาทำงานช่างแขนงต่าง ๆ ตามแบบตะวันตก รัฐสยามได้ว่าจ้างช่างฝรั่งเข้ามาออกแบบก่อสร้างอาคารราชการเป็นจำนวนมาก อันเป็นจุดเริ่มในการจัดระบบช่างสมัยใหม่ครั้งแรก เพื่อรองรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองแบบใหม่ที่ช่างระบบเดิมไม่สามารถรองรับได้⁷ เป็นเหตุให้ต้องมีการปรับหน่วยงานช่างแบบเดิมให้เข้ากับระบบบริหารสมัยใหม่ ยุบหน่วยงานเกี่ยวกับการก่อสร้างเข้ามาไว้ด้วยกัน เช่น กรมช่างสิบหมู่ กรมช่างทหารใน ฯลฯ ที่กระจายอยู่อย่างไม่เป็นระบบ และจัดตั้งเป็นกรมโยธาธิการ เป็นหน่วยงานรวมศูนย์ระบบช่าง⁸ โดยมีช่างฝรั่งนำเข้าทั้งหลายเป็นกลไกขับเคลื่อน

ในเวลาเพียงไม่นานช่างฝรั่งที่มาพร้อมความรู้แบบตะวันตกเริ่มมีอิทธิพลต่อระบบการก่อสร้างในสยามมากขึ้นโดยลำดับ คำศัพท์ภาษาอังกฤษในทางช่างเริ่มสำคัญขึ้นเรื่อย ๆ เทคนิควิธีการก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ ล้วนแต่โน้มเอียงมาในทางความรู้ตะวันตก ภายใต้กระแสนี้ระบบช่างแบบจารีตถูกผลักดันให้เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เพราะความต้องการช่างอย่างใหม่ที่มิใช่ความรู้แบบตะวันตกในจำนวนที่เพิ่มสูงขึ้น และทำให้ระบบการผลิตช่างป้อนรัฐในรูปแบบเดิมไม่เหมาะสมและไม่สอดคล้องกับ

ความเปลี่ยนแปลงอีกต่อไป จนเป็นจุดเริ่มนำไปสู่การก่อตั้งโรงเรียนช่างแบบสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นวิชาความรู้แบบตะวันตกในเวลาต่อมา

ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ทำให้สถานะของวิชาช่างแบบตะวันตกไต่ระดับขึ้นไปอยู่ในสถานะสูง ขณะที่วิชาช่างแบบจารีตถูกดันตกลงมาในสถานะต่ำ ช่างฝรั่งจัดอยู่สูงสุดของยอดปิรามิด ช่างไทยที่รู้วิชาฝรั่งอยู่ในตำแหน่งถัดลงมา ส่วนช่างไทยที่สืบทอดระบบช่างแบบเดิมเริ่มหมดความสำคัญ ภายใต้โครงสร้างสูงต่ำที่ก่อตัวชัดเจนขึ้นดังกล่าวนำมาซึ่งการปรับตัวและต่อสู้แข่งขันในกลุ่มช่างต่าง ๆ เพื่อความอยู่รอดหรือเพื่อกองสถานะทางสังคมของตนเอง

ช่างไทยที่มีชาติกำเนิดสูงถือว่ามีทุนทางวัฒนธรรมได้เปรียบ จึงมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมทำงานร่วมกับช่างฝรั่งและเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ได้ง่าย และทำให้การรักษาสถานะหรือต่อยอดสถานะเป็นเรื่องง่าย แต่ช่างที่ไม่ใช่เจ้า หรือช่างท้องถิ่น ต้องขวนขวายแข่งขันภายใต้ระบบที่ถูกสร้างขึ้นใหม่นั้นก็คือ “ระบบการศึกษาวิชาช่างแบบใหม่” ที่ปรากฏในรูปของโรงเรียนช่างประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลพวงโดยตรงจากความต้องการวิชาช่างตามมาตรฐานตะวันตกเพิ่มสูงขึ้นมาก จนต้องผลิตช่างสมัยใหม่ที่เป็นคนสยามเองในจำนวนที่มากขึ้นเพื่อมารองรับความเปลี่ยนแปลง

โรงเรียนสถาปัตยกรรมเป็นผลผลิตโดยตรงของปรากฏการณ์ดังกล่าว และการทำความเข้าใจกำเนิดโรงเรียนสถาปัตยกรรมจึงไม่ใช่การศึกษาเพื่อเข้าใจพัฒนาการทางความรู้จากช่างโบราณสู่วิชาสถาปัตยกรรมแบบใหม่ที่ราบรื่นต่อเนื่องเป็นสายวิวัฒนาการแบบที่มักศึกษากันเพียงอย่างเดียว แต่ในอีกแง่หนึ่งมันจะช่วยให้เราเข้าใจการต่อสู้ของผู้คนในวงการช่างแขนงต่าง ๆ ที่ต้องปรับตัวให้สอดคล้องประสานกับมาตรฐานใหม่ เข้าใจการเบียดแย่งแข่งขันในการสร้าง “ทุนทางวัฒนธรรม” ของกลุ่มสถาปนิก โดยมองผ่านประวัติศาสตร์การผลักดันให้เกิดโรงเรียนสถาปัตยกรรม ผลักดันให้เป็นวิชาชีพระดับสูงเทียบชั้นปริญญาตรี ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นแง่มุมที่จะช่วยเติมเต็มความเข้าใจที่รอบด้านขึ้นในกำเนิดวิชาชีพสถาปัตยกรรม ในฐานะที่เป็นองค์ภาพรูปแบบใหม่ในสังคมไทย

เพาะช่าง : โรงเรียนสถาปัตยกรรมแห่งแรก

ประวัติกำเนิดโรงเรียนสอนวิชาช่างแบบสมัยใหม่ อาจกล่าวได้ว่าเริ่มขึ้นจากการตั้ง “กองช่างแกะไม้” ขึ้นในกองแบบเรียนของกรมราชบัณฑิต กระทรวงธรรมการ โดยแนวคิดของ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และมี ม.จ.ประวิช ชุมสาย ช่างเขียนเป็นผู้ดูแล⁹ ซึ่งไม่ประสบผลสำเร็จนัก เพราะเจอปัญหาในการหานักเรียนมาเรียน และต้นทุนจัดหาเครื่องมือช่างที่มีราคาสูง¹⁰

ต่อมากระทรวงธรรมการได้ออกกองช่างไปให้ “สามัคยาจารย์สมาคม” และจัดตั้งขึ้นเป็น “สโมสรช่าง” ใน พ.ศ. 2448 และได้เริ่มรับนักเรียนเข้าฝึกหัดเป็นช่างเขียน ช่างแกะ พร้อมทั้งจัดตั้ง “โรงทำการช่าง” ขึ้นในบริเวณโรงเรียนราชบูรณะ โดยรูปแบบของสโมสรช่างเป็นเสมือนสโมสรวิชาชีพที่รับจ้างทำงานช่างไปพร้อม ๆ กับแทรกการฝึกสอนช่างรุ่นใหม่ ดังปรากฏอยู่ในรายงาน “เรื่องการบำรุงวิชาช่าง” ที่เสนอต่อรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2453 ว่า

ให้สโมสรช่างนี้เป็นที่ฝึกหัดการช่าง และเป็นผู้รับจ้างและรับเหมาทำการต่าง ๆ...เพื่อให้ได้ทุนมาเป็นกำลังเลี้ยงตัวบ้าง คือ มาเป็นเครื่องมือ และมาเป็นทุนค่าสิ่งของ ส่วนวิชาต่าง ๆ นั้น เลือกเอาแต่สิ่งซึ่งมีผู้ต้องการมากขึ้นฝึกหัดก่อน...ได้เริ่มฝึกหัดวิชาเขียน และแกะเป็นครั้งแรก...ชั้นแรกถ้าจะจัดวิชาใด ก็ไปเกลี้ยกล่อมช่างที่ชำนาญในวิชานั้นและทำการหาเงินอยู่ในปัจจุบันมาเข้าสโมสรช่าง...สโมสรช่างรับเป็นนายหน้าที่จะหาการงานป้อนให้แก่ช่างผู้นั้น...นายช่างจะได้ประโยชน์ในการที่เข้าสโมสรคือ ได้อาศรัยชื่อเสียงของสโมสรเป็นผู้จัดการที่จะให้มั่งงานทำ...สโมสรจะได้ประโยชน์คือ เมื่อวิชาอันนั้นดำเนินดีขึ้น ก็เชื่อว่าบำรุงอินตัสตรีให้เจริญขึ้นประการหนึ่ง...กับถ้าหากมีการมากและเป็นที่ยินยอมเมื่อไรแล้ว ก็จัดนักเรียนเข้าแขกให้เป็นลูกมือฝึกหัดไปทีเดียว และเป็นหน้าที่ของนายช่างผู้นั้นจะต้องฝึกหัดให้ตามกัตติกาในการที่ยอมให้เข้าสโมสร จัดว่าเป็นการบำรุงทางเล่าเรียนของวิชานั้น ๆ อีกประการหนึ่ง¹¹

เห็นชัดว่าโรงเรียนยุคแรกไม่มีใครสนใจและไม่ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมในสายตาช่าง รูปแบบยังมิได้มีสถานะเป็นโรงเรียนเต็มตัว แต่ต้องอาศัยการหางานมาป้อน เพื่อให้ช่างมีฝีมือเข้ามาทำงานและพ่วงการฝึกหัดนักเรียนช่างรุ่นใหม่เป็นของแถม การเรียนการสอนยังอิงระบบครูช่างแบบโบราณอยู่บ้าง โดยยังต้องอาศัยฝากนักเรียนเข้าไปเรียนรู้ประกบกับครูช่าง เมื่อเรียนสอนกันไปพอสมควร หากนักเรียนคนไหนมีฝีมือสมสโมสรช่าง ก็ให้เบี้ยเลี้ยงตามสมควร เพื่อจูงใจให้เรียนต่อจนสำเร็จและโน้มน้าวให้มาเป็นครูต่อไป¹²

ด้วยรูปแบบนี้กิจการสโมสรช่างเจริญขึ้นเป็นลำดับ ใน พ.ศ. 2452 ได้ขยายงานไปถึงการปั้น การกลึง และการประดับมุก มีนักเรียนสนใจเข้าเรียนมากขึ้น จนใน พ.ศ. 2453 ได้รับนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 77 คน พร้อมทั้งเพิ่มวิชาช่างถมด้วย กรมศึกษาธิการเล็งเห็นถึงแนวโน้มในการพัฒนาการศึกษาด้านนี้เลยได้ให้ เอ็ดเวิร์ด ฮีลีย์ (Edward Healey) นายช่างชาวอังกฤษมาเป็นอาจารย์ใหญ่จัดการเรียนการสอน สโมสรช่างได้รับความนิยมมากและเริ่มเข้ามารับงานแทนที่ระบบช่างแบบจารีต เห็นได้จากการได้รับ

ทำงานช่างขึ้นสำคัญ ๆ หลายครั้ง เช่น งานซ่อมผนังโบสถ์วัดบวรนิเวศ และงานเขียนผนัง พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท¹³ สิ่งนี้ทำให้ภาพลักษณ์และสถานะทางสังคมของสโมสรช่างเพิ่มขึ้น ช่างแบบเดิมหรือเด็กรุ่นใหม่ที่ต้องการเดินทางสายช่างเริ่มมองเห็นช่องทางนี้ว่าเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญของตนเอง

ช่วงเวลาเดียวกันนี้เองที่ความคิดเรื่องการผลิตนักเรียนสถาปัตยกรรมโดยตรงเริ่มเกิดขึ้น เพราะการก่อสร้างอาคารอย่างใหม่เรียกร้องคุณสมบัติของคนที่มารับผิดชอบในรูปแบบและทิศทางของวิชาชีพที่เรียกกันต่อมาว่าสถาปนิก โดยความต้องการนี้ปรากฏอยู่ในชุดเอกสารเรื่อง “รายงานจัดการโรงเรียนช่าง 10 สิงหาคม พ.ศ. 2543” ที่นำถวายให้รัชกาลที่ 5 ทรงพิจารณาความตอนหนึ่งว่า

วิชาแพนกอาคิเต็กกำลังเริ่มอยู่แล้ว คือที่ได้ชักชวนนักเรียนในโรงเรียนมัธยมให้มาขออนุญาตเข้าเรียนในโรงเรียนสโมสรจิตรกรรมนั้น เพราะวิชาแพนกอาคิเต็กนี้ต้องได้นักเรียนชั้นนี้ พวกสโมสรช่างความรู้มักต่ำไป ส่วนวิชาเอนิเณีย้นั้นเป็นการใหญ่ จะต้องลงทุนรอนมาก ต้องมีโรงงานใหญ่ และมีเอนิเณียเป็นครู...ให้กำหนดไว้ว่า ๑ ให้คัดแยกวิชาช่างเขียนออกเป็นศิษย์นิ้ง ๒ หัตถาาคิเต็ก ๓ จะตั้งโรงเรียนอินเเอร์เเนียริง ๔ ให้ลงมือทำเเอร์เเนลแปลนและเขียนอย่างโรงเรียนช่างมาตุ นี้เป็นส่วนที่ต้องทำด่วน¹⁴

รัชกาลที่ 5 เมื่อได้ทอดพระเนตรแล้ว มีพระราชหัตถเลขาตอบกลับในส่วนที่เกี่ยวข้องว่า

ถ้าหากเราจะฝึกหัดคนให้รู้จักทำแบบการก่อสร้างซึ่งใช้กันอยู่อย่างใหม่ ๆ ทุกวันนี้ ให้รู้จักประกอบลวดลายในการที่จะตกแต่งเย้าเรือน ถ้าทำสิ่งของซึ่งมีผู้ต้องการจ้างวานกันให้เขียนตัวอย่างอยู่ ถ้านักเรียนที่ได้ฝึกหัดมีความรู้และมีปัญญาคิดในทางนั้น มีทางที่จะรับจ้างแลอาจจะออกไปเป็นผู้ทำการแต่ลำพังตัวได้ ถ้าเช่นนั้นคงจะเป็นที่นิยมเปนทางสำเร็จ...มีอีกอย่างหนึ่งซึ่งเวลานี้เมืองเราต้องการมาก ถ้าฝึกขึ้นได้เท่าใดคงจะได้งานทำหมด คือเอนิเเนียริง¹⁵

แนวคิดในการเปิดสอนวิชาช่างตามระบบโรงเรียนสมัยใหม่เต็มรูปแบบพร้อมทั้งวิชาสถาปัตยกรรมมาสำเร็จในอีก 2 ปีต่อมา เมื่อได้มีการเปิด “โรงเรียนเพาะช่าง” อย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2456

เริ่มต้นจากการที่กระทรวงธรรมการออกหลักสูตรสามัญศึกษาใหม่ โดยบรรจุวิชาช่างบางอย่างลงในหลักสูตรประถมและมัธยม เพื่อเป็นการฝึกวิชาช่างพื้นฐานให้กับนักเรียนทั่วไป ทำให้มีความต้องการครูสำหรับสอนวิชาช่างในโรงเรียนต่าง ๆ กระทรวงธรรมการจึงทำการโอนสโมสรช่างมาจาก

ทรงโปรดให้ไปนํ้าตกกรรม ๓๓ ๑๓๑

[illegible]

ภาพที่ 1 ตารางสอนวิชา
ช่าง โรงเรียนหัตถกรรม
ราชบุรณะ พ.ศ. 2455
ที่มา : “โรงเรียนหัตถกรรม
ส่งหลักสูตรตารางสอน,”
8 มกราคม พ.ศ. 2455,
เอกสารกระทรวงธรรมการ,
ศธ. 50.2/14, สำนักหอ
จดหมายเหตุแห่งชาติ.

สำนักอาจารย์สมาคม เพื่อมาจัดตั้งเป็น “โรงเรียนหัตถกรรมราชบูรณะ”
ขึ้นใน พ.ศ. 2454

โรงเรียนหัตถกรรมราชบูรณะกลายเป็นโรงเรียนถ่ายทอดวิชาช่างเต็มรูปแบบตามนิยามสมัยใหม่แห่งแรก ๆ กล่าวคือ เป็นระบบการส่งผ่านความรู้ที่ไม่ขึ้นกับความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างครูศิษย์ ดำเนินการโดยรัฐ มีตารางสอนที่แสดงระบบการเรียนการสอนชัดเจนแน่นอนตามรายวิชา (ภาพที่ 1) มีสถานที่เฉพาะที่เรียกว่าโรงเรียนอันเป็นพื้นที่สำหรับการศึกษาโดยตรง และมีตำราเรียนเป็นกิจจะลักษณะ ภายในเวลาไม่นานโรงเรียนก็เริ่มกลายเป็นช่องทางใหม่ในการเดินทางสายช่างของนักเรียนที่สนใจ หรือช่างท้องถิ่นที่ต้องการยกสถานะ ต่อมาโรงเรียนได้ทำการสร้างตึกเรียนขึ้นเป็นของตัวเอง และมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อ 7 มกราคม พ.ศ. 2556 ซึ่งในโอกาสนี้รัชกาลที่ 6 ได้พระราชทานนามโรงเรียนขึ้นใหม่ว่า “โรงเรียนเพาะช่าง”¹⁶

แน่นอน โรงเรียนเพาะช่างได้กลายเป็นช่องทางใหม่ทางการศึกษาที่
เข้าแข่งขันโดยตรงกับระบบครูช่างแบบจารีต และในเวลาไม่นานระบบผลิต
ช่างผ่านโรงเรียน (ที่มีโรงเรียนเพาะช่างเป็นแม่แบบ) ก็ชนะระบบครูช่าง
แบบเดิม และแนวโน้มรูปแบบงานช่างที่ต้องการการเรียนรู้ผ่านโรงเรียนมาก
ขึ้น มีหลักฐานหลายชิ้นในช่วงนี้ที่แสดงให้เห็นถึงช่างท้องถิ่นหลายคนต้อง

เดินทางเข้ามาเรียนที่โรงเรียนเพาะช่าง ผ่านช่องทางการสนับสนุนจากภาครัฐ เพราะรัฐเห็นว่าระบบครูช่างเดิมไม่เอื้ออีกต่อไป ทั้งในแง่ความล้ำสมัยและท่วงวิชา ตัวอย่างเช่น กรณี นายกลั่น ช่างจากนครศรีธรรมราชที่ถูกส่งเข้ามาเรียนโรงเรียนเพาะช่างใน พ.ศ. 2462 โดยให้เหตุผลว่า

ในเรื่องครู คนเก่า ๆ ที่มีความชำนาญและมีมือดีเวลานี้ก็มีอยู่บ้าง ได้พยายามเรียกมาเป็นครู แต่ไม่สำเร็จ เพราะเข้าเรียกเงินเดือนสูงเกินสมควร ส่วนการให้ความรู้ สิ่งสำคัญ ๆ เขาหวง ไม่บอกความจริง คนเช่นนี้ถึงจะได้มาก็ไม่สู้ได้ประโยชน์นัก ส่วนนายกลั่นที่เป็นครูอยู่เวลานี้...นายกลั่นมีนิสัยชอบการช่างถม ได้ตั้งใจเรียนด้วยความพยายาม...ข้าพเจ้าขอความกรุณากรมศึกษาธิการและขออนุญาตดังนี้...ย้ายนายกลั่นครูช่างถมของมณฑลมาทำการที่โรงเรียนเพาะช่างในแผนกช่างถม ให้มีเวลาเรียนบ้าง ทำการบ้าง¹⁷

ในเวลาเดียวกันแนวคิดผลิตนักเรียนสถาปัตยกรรมตามอย่างตะวันตกโดยตรงก็ได้รับการสานต่อ เห็นได้จาก “ระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2456” มีเนื้อหาระบุเป้าหมายการจัดการเรียนการสอนเอาไว้ 7 ประการ คือ หนึ่ง ทดลองการช่างซึ่งควรจะฝึกหัดได้ในโรงเรียนประถม, สอง ผลิตครูช่างสำหรับโรงเรียนประถมและมัธยม, สาม เพาะช่างให้ฉลาดในวิชาหัตถกรรมต่าง ๆ, สี่ ผลิตช่างเพื่อออกไปประกอบวิชาชีพทางศิลปหัตถกรรม, ห้า บำรุงศิลปหัตถกรรมให้เจริญก้าวหน้าด้วยวิชาและวิธีการอย่างสมัยใหม่, หก รักษางานช่างแบบจารีตของไทยไม่ให้สูญหาย, และข้อเจ็ด ซึ่งเป็นข้อสุดท้ายปรารถนาความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนวิชาสถาปัตยกรรม ได้แก่ “ฝึกหัดวิชาออกแบบอย่างก่อสร้าง (อาภิตกต) ซึ่งเมื่อเราต้องการมาก และขาดมากด้วย”¹⁸

จากระเบียบการทำให้เรารู้ว่าวิชาสถาปัตยกรรมเวลานั้นเรียกว่า “วิชาออกแบบอย่างก่อสร้าง” หรือ “วิชาช่างแบบอย่างก่อสร้าง” (ก่อนที่จะมีคำแปลอย่างเป็นทางการว่า “สถาปัตยกรรม”¹⁹) และถูกจัดออกเป็นหมวดสำคัญแยกต่างหาก โดยหมวดวิชาที่เปิดสอนในโรงเรียนเพาะช่างยุคแรกมี 2 หมวดคือ ก. หมวดวิชาช่างแบบอย่างก่อสร้าง และ ข. หมวดวิชาช่างต่าง ๆ ซึ่งประกอบไปด้วย 7 วิชาช่างย่อย ๆ ได้แก่ วิชาวาดเขียน, วิชาปั้น, วิชาแกะสลัก, วิชารูปพรรณและถม, วิชาช่างกลึง, วิชาจักสาน และวิชาช่างไม้²⁰

วิชาช่างแบบอย่างก่อสร้างอยู่ภายใต้การดูแลของ พระสถิตยนิมาน-การ (ม.ร.ว.ชิต อิศรศักดิ์) นายช่างผู้เคยทำหน้าที่ควบคุมการก่อสร้างอาคารสำคัญ ๆ เช่น พระที่นั่งอัมพรสถานภายในพระราชวังดุสิต และตำหนักใหญ่วังบางขุนพรหม ฯลฯ โดยวิชาที่ทำการสอนประกอบไปด้วยรายวิชาดังต่อไปนี้ (ตารางที่ 1)²¹

ตารางที่ 1 หลักสูตรวิชา
ช่างแบบอย่างก่อสร้าง
(อาภิเตกต์) โรงเรียนเพาะ
ช่าง พ.ศ. 2456
ที่มา : ระเบียบการโรงเรียน
เพาะช่าง พ.ศ. 2456
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
โรงเรียนสตรีในศึกษา,
2516), 17-18.

ลำดับ	รายวิชาตามหลักสูตร
1	วิชาภาษาไทย
2	วิชาภาษาอังกฤษ
3	วิชาเลขสำหรับการคำนวณเครื่องก่อสร้าง
4	วิชาเรขาคณิตรูปต้น
5	วิชาวาดเขียน คัดย่อหรือขยายส่วนรูป วาดลดทอนทั้งลายไทยและลายฝรั่ง
6	วิชาการพิมพ์สำเนาแบบด้วยกระดาษสีน้ำเงิน
7	วิชาแบบก่อสร้างอย่างไทย อย่างจีน อย่างแขก อย่างกรีก อย่างกอธิก อย่างเรอเนสซองส์ อย่างนิวอาร์ต
8	วิชาการออกแบบอย่างสำหรับก่อสร้าง ทั้งรูปผัง รูปตั้ง รูปตัด รูปแบบเฉพาะที่แสดงส่วนต่าง ๆ
9	วิชาทำรายงานและงบประมาณการก่อสร้าง

อาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนสถาปัตยกรรมหลักสูตรแรกของสังคมไทย เกิดขึ้นก่อนที่จะมีนักเรียนไทยเดินทางเรียนวิชาสถาปัตยกรรมโดยตรงจากยุโรป และแน่นอนว่าเกิดขึ้นก่อนความเข้าใจเดิมในวงวิชาการสถาปัตยกรรมถึง 17 ปี ที่กล่าวว่านารถ โพธิประสาทเป็นผู้วางรากฐานหลักสูตรสถาปัตยกรรมตามแนวทางสมัยใหม่ขึ้นครั้งแรกภายหลังเข้ารับราชการที่โรงเรียนเพาะช่างใน พ.ศ. 2473

ดังนั้นนารถ โพธิประสาท เมื่อเรียนจบกลับมาจากมหาวิทยาลัยลิเวอร์พูลก็น่าจะเป็นเพียงแค่เข้ามาสอนวิชาสถาปัตยกรรมภายใต้โครงสร้างหลักสูตรนี้ (มิใช่เป็นผู้ริเริ่มวางรากฐานหลักสูตร) ซึ่งในเวลาต่อมาหลังจากที่มีการนิยามคำว่า “สถาปัตยกรรม” โดยตรงขึ้น ก็คงจะมีการเปลี่ยนชื่อ “วิชาช่างแบบอย่างก่อสร้าง” เป็น “วิชาสถาปัตยกรรม” รวมไปถึง “แผนกวิชาสถาปัตยกรรม” ก็ไม่น่าจะเป็นการจัดตั้งขึ้นโดยนารถ โพธิประสาทเช่นกัน แต่น่าจะเป็นเพียงการเปลี่ยนชื่อจากแผนกเดิมที่ดูแลวิชาช่างแบบอย่างก่อสร้างเท่านั้น

อย่างไรก็ตามมีหลักฐานน้อยเกินไปที่จะทราบว่าหลักสูตรวิชาช่างแบบอย่างก่อสร้าง พ.ศ. 2456 นี้ได้ทำการเปิดรับนักเรียนจำนวนเท่าใดหรือมีการเปิดสอนจริงหรือไม่ และถ้าเปิดสอนจริงได้ผลิตนักเรียนทางสถาปัตยกรรมออกไปมากน้อยแค่ไหน เพราะจากหลักฐาน “ระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2463” กลับไม่ปรากฏวิชาช่างแบบอย่างก่อสร้าง โดยมีเพียงการสอนวิชาช่างทั่วไปเท่านั้น²²

ด้วยเหตุนี้จึงอาจสันนิษฐานได้อีกแนวทางว่า เป็นไปได้ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2456-2463 ปีใดปีหนึ่งได้มีการยุบเลิกวิชาช่างแบบอย่างก่อสร้างลง

จนต่อเมื่อนารด โปธิประสาทได้เข้ามาเป็นครูโรงเรียนเพาะช่างใน พ.ศ. 2473 จึงรื้อฟื้นกลุ่มวิชานี้ขึ้นใหม่ภายใต้ชื่อใหม่ว่าวิชาสถาปัตยกรรม และนี่จึงเป็นเหตุให้งานศึกษาประวัติศาสตร์วิชาชีพสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่เข้าใจไปว่า นารด โปธิประสาทคือคนแรกที่วางหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

ย้อนกลับมาพิจารณาหลักสูตร แม้รายวิชาที่ปรากฏจะแตกต่างจากหลักสูตรสถาปัตยกรรมในปัจจุบันมาก แต่ชื่อรายวิชาก็ทำให้เราเห็นถึงการออกแบบวิชาเรียนตามแนวทางของโรงเรียนสถาปัตยกรรมในโลกตะวันตกที่มีได้แบ่งหมวดความรู้เป็นแบบช่างจาริตของไทย เช่น ช่างวาด, ช่างปั้น, ช่างไม้, ช่างรัก ฯลฯ อีกต่อไป หากเทียบกับหลักสูตรในหมวด ข. จะเห็นประเด็นนี้ชัดเจน เราอาจพูดได้ว่า วิชาหมวด ข. คือการปรับตัวของวิชาช่างโบราณให้เป็นสมัยใหม่ ส่วนวิชาหมวด ก. คือการสร้างหลักสูตรใหม่ตามแบบวิชาช่างตะวันตก

น่าสังเกตว่านักเรียนที่เรียนจบวิชาในหมวด ข. จะได้เพียง “ใบสำคัญ” เท่านั้น แต่ถ้านักเรียนที่ลงเรียนหมวดวิชาช่างแบบอย่างก่อสร้างจะได้ “ประกาศนียบัตร” ซึ่งมีสถานะสูงกว่า โดยนักเรียนในหมวด ข. ถ้าอยากได้ประกาศนียบัตรจะต้องลงเรียนวิชาในหมวด ข. ให้สำเร็จได้ใบสำคัญอย่างน้อย 5 ใบถึงจะมีสิทธิ์ได้รับประกาศนียบัตร

สิ่งนี้คือการจัดวางสถานะวิชาสถาปัตยกรรมให้อยู่ในระดับที่สูงกว่าช่างแบบจาริตทั้งหลาย (ปรากฏการณ์นี้เป็นไปแบบเดียวกันในกรณีของวิชาวิศวกรรมหรือศาสตร์สมัยใหม่สาขาอื่น ๆ ที่รับมาจากตะวันตก ซึ่งจะได้รับ การจัดวางช่วงชั้นที่สูงกว่าความรู้แบบจาริตที่มีอยู่เดิม) แม้ว่าวิชาช่างแบบเดิมพยายามจะปรับตัวเองเข้าระบบการศึกษาแบบใหม่ แต่ก็ไม่สามารถจัดวางสถานะของวิชาได้เทียบเท่ากับความรูแบบตะวันตก แต่กระนั้นก็ยังมิมีสถานะสูงกว่าระบบครูช่างแบบจาริต

โรงเรียนการช่างและแผนกสถาปัตยกรรมจุฬาฯ :

สองแนวทางสถาปัตยกรรมยุคแรกเริ่ม

แผนกวิชาสถาปัตยกรรมที่โรงเรียนเพาะช่างทำการเรียนการสอนมาจนถึง พ.ศ. 2475 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้สั่งการให้โอนแผนกสถาปัตยกรรมของโรงเรียนเพาะช่างมาขึ้นต่อคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแทน เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2475 ต่อมาใน พ.ศ. 2476 ได้ยกวิชาสถาปัตยกรรมให้กลายเป็นแผนกหนึ่งของคณะวิศวกรรมศาสตร์และมีการปรับหลักสูตรใหม่ โดยขยายระยะเวลาศึกษาเป็น 3 ปี โดยผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับอนุปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต ต่อมาใน พ.ศ. 2477 “แผนกสถาปัตยกรรม”

ได้รับการยกระดับขึ้นอีกครั้งเป็นแผนกอิสระที่ขึ้นตรงต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย²³

จากหลักฐานใบประมวลผลการศึกษา (Transcript) ของนักเรียนสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2477 ที่เก็บรักษาไว้ที่หน่วยทะเบียนและประเมินผลการศึกษา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แสดงให้เห็นรายละเอียดหลักสูตรที่ทำการเรียนการสอนในช่วงเวลานั้น (ตารางที่ 2) ที่หากดูในโครงสร้างภาพรวมจะไม่มี ความต่างกันในระดับนัยยะสำคัญมากนักจากหลักสูตรของโรงเรียนเพาะช่าง แต่มีข้อน่าสังเกตสำคัญคือ การปรากฏของรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสถาปัตยกรรม (Theory of Architectural Design) ที่แม้จะไม่มีรายละเอียดว่าสอนกันอย่างไร แต่ถ้าพิจารณาเทียบเคียงกับปัจจุบัน วิชานี้ก็ดูจะเป็นการสอนและประเมินผลในเรื่อง “แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม” หรือพูดในภาษาปัจจุบันคือ เน้นเรื่อง “ความคิดสร้างสรรค์” (Imagination) ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่สถาปนิกยุคบุกเบิกพยายามชี้ให้เห็นว่า จะเกิดมีได้เฉพาะจากผู้ที่รำเรียนมาโดยตรงเท่านั้น และเป็นจุดแบ่งแยกระหว่างสถาปัตยกรรมออกจากอาคารทั่วไป ดังที่ นารถ โพธิประสาท เคยเขียนอธิบายไว้ว่า

ตารางที่ 2 หลักสูตรระดับอนุปริญญาแผนกสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถอดรายละเอียดจากใบประมวลผลการศึกษาของนิสิตที่เข้าเรียนในปีการศึกษา 2477
ที่มา : หน่วยทะเบียนและประเมินผลการศึกษา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

First Year	Second Year	Third Year
Architectural Construction	Architectural Construction	Architectural Construction
Elements of Classic Arch.	Theory of Architectural Design	Theory of Architectural Design
History of Architecture	History of Architecture	Siamese Architecture
Theory & Elements of Arch.	Building Materials	Structures
Descriptive Geometry & Sciography	Presentative Technique & Rendering	History & Theory of Interior Decoration
Theory of Fine Arts	Structures	
Siamese Ornaments	Elements of Siamese Arch.	
Mechanics	Perspective	
Theory of Sketch	Surveying	
Still Life Class	Life Class	

สถาปัตยกรรม ก็คือ อาร্থของการคิดออกแบบแผนผัง กับ วิทยาศาสตร์ของการก่อสร้าง มารวมกันเข้า...ถ้าเราจะตัดสินว่าไหน เป็นสถาปัตยวัตถุ และไหนไม่เป็น เราจะต้องอาศัยหลักบางอย่าง เป็นเครื่องวินิจฉัย...สิ่งที่สำคัญที่สุดและเป็นวิธีง่ายที่สุดที่จะใช้หลัก วินิจฉัยได้ก็คือ การก่อสร้างที่เป็นอารท์ให้ความเป็นกบดานแต่คนทั่วไป และมีคุณสมบัติเหมือนกับความสุขของธรรมชาติ²⁴

หรือตามที่ ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร อธิบายว่า “สถาปัตยกรรม หมายถึง ศิลปะและวิทยาแห่งการก่อสร้างที่เฉลียวฉลาด และประกอบทำขึ้น ด้วยศิลปลักษณะ”²⁵ และ

สถาปนิก คือ ผู้ชำนาญในศิลปะและวิทยาแห่งการณฤมิตคิด ออกแบบและก่อสร้าง...การให้กำเนิดนั้น เริ่มต้นในสมอง ในจิตต์ และในดวงจิตต์ (Brain, Mind, Spirit) ในอาการที่คิดเห็นเป็นรูป ขึ้นก่อน (Imagination) เป็นอาการกระทำขั้นต้นของช่างศิลป์ คือ สถาปนิก²⁶

ในขณะที่หลักสูตรโรงเรียนเพาะช่าง (ตารางที่ 1) จะไม่ปรากฏ วิชาประเภทนี้ วิชาส่วนใหญ่เป็นการสอนในเชิงเทคนิควิธีการเขียนแบบ การทำพิมพ์เขียว วิธีการก่อสร้าง การคำนวณ และความรู้ในเรื่องของ รูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทต่าง ๆ ซึ่งทับซ้อนคาบเกี่ยวกับวิชาวิศวกรรม ค่อนข้างมาก ซึ่งเราอาจพูดได้ว่าหลักสูตรของจุฬาลงกรณ์มีทิศทางที่ต้องการ แยก “วิชาชีพสถาปนิก” ออกจาก “วิชาชีพวิศวกร” อย่างเด็ดขาด

อย่างไรก็ตามแนวทางแบบจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมิใช่แนวทาง เดียวที่เกิดขึ้นในเวลานั้น “โรงเรียนการช่าง” ของ “สมาคมนายช่างแห่งกรุง สยาม” เป็นอีกโรงเรียนที่เสนอแนวทางการจัดการศึกษาวิชาสถาปัตยกรรม โดยมี หลวงบุรกรรมโกวิท (ล้อม บุรกรรมโกวิท) สถาปนิกไทยคนสำคัญใน ยุคแรกเริ่มอีกท่านเป็นผู้ผลักดันให้เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2478²⁷

รูปแบบเป็นการจัดการเรียนการสอนเพื่อผลิตนักเรียนสาขาวิศวกรรม และสถาปัตยกรรมที่มุ่งเน้นไปที่ข้าราชการสายช่างที่ต้องการเลื่อนวิทยฐานะ เมื่อจบไปแล้วสามารถนำไปปรับวุฒิเป็น “ช่างก่อสร้างเอก” “ช่างเขียนเอก” ได้ โดยเป็นการจัดการเรียนการสอนในช่วงเวลาค่ำ ณ พื้นที่ของโรงเรียน อุเทนถวาย²⁸

จากหลักสูตรจะเห็นว่ารูปแบบมิได้มุ่งแยกขาดวิชาสถาปัตยกรรม ออกจากวิชาวิศวกรรม ที่สำคัญชื่อโรงเรียนก็ยังคงใช้คำว่า “ช่าง” เป็นคำเรียก รวมทั้งสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม เนื้อหารายวิชาก็ผสมกันทั้งสองสาขา มีทั้งแบบแยกเป็นวิชาเฉพาะเพื่อเลือกเน้นจบเฉพาะทาง (ตารางที่ 3) คณาจารย์ก็คละกัน โดยในส่วนวิชาทางสถาปัตยกรรมจะมีผู้สอน 3 ท่านคือ ม.จ.ไฉยมยากร วรวรรณ, หลวงบุรกรรมโกวิท และ จรูญ ตุลยานนท์²⁹

ตารางที่ 3 หลักสูตรวิชา
สถาปัตยกรรม โรงเรียน
การช่าง สมาคมนายช่าง
แห่งกรุงสยาม พ.ศ. 2479
ที่มา : “โรงเรียนการช่าง
ของสมาคมนายช่างแห่ง
กรุงสยาม วันที่ 3 สิงหาคม
2479,” *วารสารข่าวช่าง*
(ตุลาคม-ธันวาคม 2479) :
162-173.

รหัส	รายวิชาตามหลักสูตร	รหัส	รายวิชาตามหลักสูตร
1.ก	ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม สมัยต่าง ๆ	5.ก	เครื่องใช้*
1.ข	ทฤษฎีการออกแบบ	5.ข	การทำแผนที่*
1.ค	การตกแต่ง	5.ค	การระดับ*
1.ง	การก่อสร้าง*	5.ง	การเขียน*
1.จ	การอนามัยและการวาง ประปาในอาคาร	7.ก	คำแนะนำทั่วไป*
2.ก	วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง*	7.ข	หลักยंत्रเรขาคณิต*
2.ข	การก่อสร้าง*	7.ค	เขียนโครงสร้างชนิดเหล็ก*
2.ค	การคำนวณออกแบบ*	7.ง	การถอดรูปเงา
2.จ	ถนน*	7.จ	พรรณนาเรขาคณิต
2.ช	ประมาณการและการวัดงาน*	7.ฉ	แบบละเอียดสถาปัตยกรรม
2.ซ	การทำสัญญาและการ ควบคุม*	7.ช	ศึกษาแบบเรือนไม้
2.ญ	กฎหมายเกี่ยวกับการช่าง*	7.ซ	ศึกษาแบบตึก*
4.ฉ	แสงสว่าง*		
หมายเหตุ : * วิชาเรียนร่วมกับนักเรียนสาขาวิศวกรรม			

ในจำนวน 25 รายวิชาของนักเรียนสถาปัตยกรรม มีถึง 17 รายวิชา
ที่เรียนร่วมกับนักเรียนวิศวกรรม ส่วนวิชาทฤษฎีการออกแบบที่วาดด้วยเรื่อง
แนวคิดและการสร้างสรรค์มีเพียงรายวิชาเดียว ในขณะที่ของจุฬาลงกรณ์มี
2 รายวิชา ที่น่าสังเกตคือรายวิชาโดยภาพรวมของโรงเรียนการช่างมีแนวโน้ม
ไปในเรื่องเทคนิคมากกว่า ขณะที่ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีวิชาที่เน้นใน
เรื่องการทฤษฎีในการออกแบบมากกว่า รายละเอียดหลักสูตรทั้งสองแสดงถึง
การนิยามวิชาชีพสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันของสถาปนิกยุคบุกเบิกได้อย่าง
น่าสนใจ

อย่างไรก็ตามแนวทางของหลวงบุรกรรมโกวิทดูจะไม่เป็นที่ต้องการ
ของสังคม เพราะโรงเรียนการช่างไม่ประสบความสำเร็จเลย ในระยะเวลา
เพียงไม่ถึง 2 ปีก็ต้องปิดตัวลงใน พ.ศ. 2480 เพราะไม่มีนักเรียนมาสมัคร
เรียน³⁰ สาเหตุส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะการเรียนภาคค่ำที่ทำให้คนเรียนต้องขยัน
มาก ทั้งภาระงานราชการช่วงกลางวันและการเรียนช่วงค่ำ จนเป็นสาเหตุทำให้
ข้าราชการส่วนใหญ่เลือกช่องทางราชการไปเรียนช่วงกลางวันมากกว่า
เลยทำให้โรงเรียนการช่างมีนักเรียนน้อย แต่กระนั้นเราก็ไม่ควรละเลยประเด็น
การแข่งขันทางวิชาชีพระหว่างสถาปนิกและวิศวกรที่ต้องปรับตัวเข้าสู่สังคม
สมัยใหม่ด้วย ซึ่งประเด็นนี้ผู้วิจัยเคยนำเสนอในบทความอื่นแล้ว³¹ ดังนั้นจะไม่
กล่าวซ้ำในรายละเอียด แต่อยากชี้ว่าแนวโน้มการเรียนการสอนวิชาช่างที่มุ่ง

แยกชัดเจนระหว่างวิชาสถาปัตยกรรมออกจากวิศวกรรม ตลอดจนการแข่งขันกันในเรื่องการกำหนดสถานะทางสังคมของวิชาชีพ (ข้อเขียนมากมายของ ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤตากร ยืนยันชัดเจนประเด็นนี้) ทำให้ความพยายามดำรงสองสาขานี้เอาไว้อยู่ด้วยกันภายใต้ชื่อ “โรงเรียนการช่าง” ไม่น่าจะเป็นที่นิยม

น่าสังเกตว่าหลวงบุรกรรมโกวิทผู้เป็นกลไกสำคัญผลักดันโรงเรียนการช่าง เป็นสถาบันที่มีลักษณะแตกต่างจากสถาปนิกยุคแรกเริ่มท่านอื่น ๆ อย่างมีนัยยะสำคัญ โดยในช่วงก่อตั้ง “สมาคมสถาปนิกสยาม” ก็พยายามที่จะรับ “ช่างเขียนแบบ” “ผู้ตรวจงาน” และ “ช่างก่อสร้าง” เข้าเป็นสมาชิกสมาคม จน ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤตากร ต้องเขียนจดหมายโต้แย้งอย่างหนักหน่วง ด้วยเพราะท่านถือว่ากลุ่มคนพวกนี้ต้องอยู่ภายใต้สถาปนิก มิใช่มีสถานะเสมอกัน³² ที่พิเศษคือหลวงบุรกรรมโกวิทเองเป็นสมาชิกทั้ง “สมาคมสถาปนิกสยาม” และ “สมาคมนายช่างแห่งกรุงสยาม” ซึ่งสถาปนิกร่วมสมัยบางคนรังเกียจที่จะไปเป็นสมาชิกสมาคมนายช่างแห่งกรุงสยาม³³ ทั้งหมดสะท้อนถึงพัฒนาการของวิชาชีพสถาปนิกเมื่อแรกตั้งที่มิได้มีสูตรตายตัวเพียงหนึ่งเดียว แม้ในหมู่สถาปนิกด้วยกันเอง ทักษะต่อการก่อรูปวิชาชีพนี้ลงในสังคมไทยสมัยใหม่ก็มีแนวทางที่มากกว่าหนึ่งแบบ

กรณีโรงเรียนการช่างก็เช่นกัน หลวงบุรกรรมโกวิทพยายามจะจัดการเรียนการสอนเพื่อยกระดับช่างที่มีวิทยฐานะต่ำให้สูงขึ้นจนถึงระดับช่างเอก และออกแบบหลักสูตรให้วิศวกรรมกับสถาปัตยกรรมเรียนร่วมกันถึง 70 เปอร์เซ็นต์ (ในขณะที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเริ่มต้นใน พ.ศ. 2475 ด้วยการเรียนร่วมกันระหว่างสถาปัตยกรรมกับวิศวกรรม แต่ต้องการแยกออกจากกันมาโดยตลอด และแยกขาดสำเร็จใน พ.ศ. 2477) แต่ผลสุดท้ายก็ไม่สำเร็จอีกเช่นเคย แม้หลวงบุรกรรมโกวิทพยายามที่จะจัดวางสถานะโรงเรียนให้มีความแตกต่าง โดยระบุเอาไว้ในความมุ่งหมายเมื่อแรกตั้งว่า “มิได้มุ่งจะแย่งชิงหรือแข่งขันกับโรงเรียนการช่างแห่งหนึ่งแห่งใดเลย โรงเรียนการช่างที่มีอยู่แล้วก็มาก ทั้งทางไปรษณีย์และโรงเรียนกลางวัน แต่นี่เป็นโรงเรียนกลางคืน ให้โอกาสแก่ผู้ที่กำลังทำงานอยู่ และมีเวลาว่างพอที่จะมาโรงเรียนได้”³⁴ แต่ก็ยังไม่สามารถเปิดสอนได้ต่อเนื่อง

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ภายใต้การแข่งขันในวงการสถาปนิกยุคแรกเริ่มเพื่อจัดตำแหน่งแห่งที่ของวิชาชีพในโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจสมัยใหม่นั้น มีทั้งกลุ่มที่อยากผนวกรวมกลุ่มช่างทำงานก่อสร้างรูปแบบต่าง ๆ เข้ามาเป็นเครือข่ายส่วนหนึ่งของวิชาชีพ เช่น หลวงบุรกรรมโกวิท และแบบที่ต้องการจัดวางวิชาชีพไว้ในระดับสูงสุดทางสังคม (ไม่ต่างจากแพทย์ และทนาย) เช่น ม.จ.อิทธิเทพสรรค์ กฤตากร และนารถ โพธิประสาท ซึ่งการต่อสู้เพือนิยามและกำหนดสถานะของวิชาชีพสถาปนิกจบลงตรงจุดที่แยกขาดออกจากวิชาชีพวิศวกร และพยายามถีบตัวเองขึ้นไปยืนบนสถานะยอดสุดทางสังคม

สะท้อนจากการรับสมาชิกของ “สมาคมสถาปนิกสยาม” ความล้มเหลวของโรงเรียนการช่าง และความพยายามผลักดันวิชาสถาปัตยกรรมให้เป็นวิชาชีพในระดับปริญญาตรีในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลักสูตรปริญญาตรีสถาปัตยกรรม กับการออกแบบสถานะและตัวตนสถาปนิก

พ.ศ. 2482 แผนกสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้รับอนุมัติให้ยกฐานะขึ้นเป็น “คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์” รวมทั้งปรับหลักสูตรเป็นปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิตตามแบบอย่างที่ใช้ปฏิบัติกันในประเทศ มีระยะเวลาศึกษา 5 ปี³⁵ แน่นนอน สิ่งนี้เป็นก้าวกระโดดสำคัญ เป็นความสำเร็จในการแสดงความเฉพาะด้านของวิชาชีพ และยกระดับ “ทุนทางวัฒนธรรม” ของวิชาสถาปัตยกรรมขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุด สถานะของนักเรียนในโรงเรียนสถาปัตยกรรม ตลอดจนครูอาจารย์ทางด้านสถาปัตยกรรมสูงขึ้นอย่างไม่ต้องสงสัย ไม่ว่าจะเป็นระดับชั้นเงินเดือน เกียรติยศ ศักดิ์ศรี และอื่น ๆ ยิ่งเราพิจารณาหลักสูตรระดับปริญญาตรีก็ยิ่งมองเห็นชัดในประเด็นนี้ (ตารางที่ 4)

รายวิชาตามหลักสูตรมีทิศทางเน้นในเรื่องการออกแบบและสร้างสรรค์มากขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ ทั้งรายวิชาทฤษฎีการออกแบบที่เพิ่มขึ้น รายวิชาเกี่ยวกับทฤษฎีสี การออกแบบวางผังในระดับเมือง และรายวิชาที่ต้องศึกษารูปแบบและสไตล์ของสถาปัตยกรรมที่มากขึ้น (History of Architecture และ Siamese Architecture) นอกจากนี้หลักสูตรที่ปรากฏในช่วงปลายทศวรรษ 2490 (ตารางที่ 5) ถึงต้นทศวรรษ 2500 (ตารางที่ 6) จะพบว่ามี การเพิ่มรายวิชาเกี่ยวกับการรับรู้ศิลปะ และวิชาที่สอนเพื่อยกระดับรสนิยมทางศิลปะให้แก่นักเรียนสถาปัตยกรรม เช่น Visual Art, History, Art Appreciation, Music Appreciation ฯลฯ หรือพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ สถาปนิกต้องเป็นผู้รู้รอบรู้กว้างในศิลปศาสตร์ (Liberal Art) ด้วย

สิ่งนี้คือการออกแบบรายวิชาบนฐานการมองว่าสถาปนิกคือใคร และควรมีความรู้แบบไหน ซึ่งจากหลักสูตรเราย่อมเห็นแนวโน้มของการผลิตสถาปนิกให้เป็นผู้มีความรู้ในกระบวนการก่อสร้างสถาปัตยกรรม มีสิ่งที่เรียกว่าความคิดสร้างสรรค์ และที่น่าสนใจคือเป็นปัญญาชนที่รู้ในศิลป-วิทยาการหลายแขนง ยิ่งมองเทียบกับหลักสูตรโรงเรียนการช่างจะยิ่งเห็นชัดที่ดูจะเน้นผลิตสถาปนิกที่มีความรู้ในกระบวนการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ทั้งหมดคือการสร้างความแตกต่างระหว่างวิชาชีพ ระหว่าง สถาปนิก วิศวกร และ ช่างก่อสร้างทั่วไป

ตารางที่ 4 หลักสูตร
ระดับปริญญาตรี คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถอดรายละเอียดจาก
ใบประมวลผลการศึกษา
ของนิสิตที่เข้าเรียนใน
ปีการศึกษา 2484-2485
ที่มา : หน่วยทะเบียน
และประเมินผลการศึกษา
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

First Year	Second Year	Third Year
Siamese Architecture	Perspective	Public Utility
Descriptive Geometry	Theory of Design	Theory of Decoration
History of Architecture	Surveying	Structure
Still Life Class	History of Architecture	Construction
Construction	Construction	Surveying
Colors & Repetition	Siamese Architecture	Theory of Design
Theory of Sketch	Theory of Presentation	History of Architecture
Siamese Ornaments	Building Materials	Siamese Architecture
Building Materials	Mechanics	Anatomy
Physics		
English		
Mathematics		
Forth Year	Fifth Year	
Acoustic	Theory of Design	
Principles of Town Planning	Construction	
Theory of Decoration	Structure	
Structure	Town Planning	
Theory of Design	History of Town Planning	
Construction	Professional Practice	
Siamese Architecture	Modelling	
Life Class	Thesis	

ตารางที่ 5 หลักสูตร
ระดับปริญญาตรี คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถอดรายละเอียดจาก
ใบประมวลผลการศึกษา
ของนิสิตที่เข้าเรียนใน
ปีการศึกษา 2498
ที่มา : หน่วยทะเบียน
และประเมินผลการศึกษา
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

First Year	Second Year	Third Year
History of Architecture	History of Architecture	Building Construction
Building Construction	Building Construction	English
Visual Art	English	Theory of Arch. Design
English	Theory of Arch. Design	Structures
Descriptive Geometry and Perspective	Structures	Thai Architecture and History of Thai Architecture
Theory of Sketch	Interior Decoration	Landscape Architecture
Physics and Mathematics	Surveying	Interior Decoration
Building Materials	Thai Architecture	City Planning
Still Life Class	Sanitation and Hygiene	Quantity Estimation and Professional Practice
Studio in Design	Modelling	Six Hours Sketch Design
Studio in Construction	Six Hours Sketch Design	Studio in Design
	Studio in Design	Studio in Construction
	Studio in Construction	
Forth Year	Fifth Year	
Building Construction	Building Construction	
English	English	
Theory of Arch. Design	Theory of Arch. Design	
Structures	Structures	
City Planning	Six Hours Sketch Design	
Acoustics	Studio in Design	
Six Hours Sketch Design	Studio in Construction	
Studio in Design	Thesis	
Studio in Construction		

ตารางที่ 6 หลักสูตร
ระดับปริญญาตรี คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถอดรายละเอียดจาก
ใบประมวลผลการศึกษา
ของนิสิตที่เข้าเรียนใน
ปีการศึกษา 2503
ที่มา : หน่วยทะเบียน
และประเมินผลการศึกษา
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

First Year	Second Year	Third Year
History of Architecture	History of Architecture	Theory of Bldg. Construction
Theory of Bldg. Construction	Theory of Bldg. Construction	English
Visual Art	English	Theory of Arch. Design
English	Theory of Arch. Design	Structures
Descriptive Geometry and Perspective	Structures	Quantity Estimation and Professional Practice
Theory of Sketch	Surveying	Landscape Architecture
Mathematics and Physics	Thai Architecture	Interior Decoration
Building Materials	Six Hours Sketch Design	Town Planning
Still Life Class	Studio in Design	Six Hours Sketch Design
Art Appreciation	Studio in Construction	Studio in Design
Music Appreciation		Studio in Construction
Thai Ornaments		
Sanitation and Hygiene		
Modelling		
Forth Year	Fifth Year	
Theory of Bldg. Construction	Theory of Arch. Design	
English	English	
Theory of Arch. Design	Elective Subject (Music Appreciation)	
Structures	Structures	
Town Planning	Town Planning	
Acoustics	Six Hours Sketch Design	
Six Hours Sketch Design	Studio in Design	
Studio in Design	Studio in Construction	
Studio in Construction	Thesis	

สถาปนิกในความหมายและสถานะที่ปรากฏตามหลักสูตรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีไข่แนวคิดใหม่ที่เกิดเฉพาะในสังคมไทย อย่างน้อย เราพบว่ามันถูกวางรากฐานมาแล้วตั้งแต่สมัยเรอเนซองส์ (Renaissance) ที่เริ่มมีการนิยามสถาปนิกที่แท้จริงว่า ควรเป็นบุคคลที่ไม่เพียงรู้และปฏิบัติงาน ช่างได้เท่านั้น แต่ต้องเป็นผู้รู้ในศิลปศาสตร์แขนงต่าง ๆ หรือมีสถานะเป็น ปัญญาชนไปพร้อมกัน³⁶ ทศนะดังกล่าวส่งทอดผ่านระบบโรงเรียนสถาปัตย- กรรมในที่ต่าง ๆ ทั่วยุโรปและอเมริกา จึงไม่น่าแปลกใจที่มรดกแนวคิดนี้จะ ส่งผ่านมายังนักเรียนไทยที่ไปเรียนวิชานี้ในยุโรป และนำกลับมาเป็นต้นแบบ ของหลักสูตรสถาปัตยกรรมที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย

ในทศนะผู้วิจัย พ.ศ. 2482 เป็นหมุดหมายสำคัญที่แสดงความสำเร็จ ในการสถาปนาสถานะและตัวตนของวิชาชีพสถาปนิกได้อย่างมั่นคงเทียบเท่า วิชาวิศวกรรม และมีสถานะเหนือขึ้นกว่าวิชาช่างแบบจารีตเดิม ที่แม้จะ ปรับตัวเข้ากับระบบการศึกษาสมัยใหม่ แต่ก็ยังมีสถานะเป็นเพียงวิชาในระดับ “ใบสำคัญ”, “ประกาศนียบัตร” หรือ “อนุปริญญา” เพียงเท่านั้น

ปริญญาตรีคือต้นทุนสำคัญของบุคคลที่ต้องการจะเดินเข้ามาสู่เกม การแข่งขันและไต่เต้าสถานะภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม สมัยใหม่ ระบบช่างจารีตต่างพยายามปรับตัวเข้ากับกติกาใหม่ชุดนี้ พยายาม เทียบเคียงวิชาชีพตนเข้ากับมาตรฐานความรู้ตะวันตก และต่างแข่งขันกันเพื่อ เปิดหลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาตรี บางกลุ่มสำเร็จกลายเป็นวิชาชีพใน กลุ่มยอดปิรามิดทางสังคม บางกลุ่มล้มเหลวกลายเป็นวิชาชีพชั้นกลางหรือ ชั้นต่ำ ทศนะดังกล่าวสอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคมของไทยที่นิยมจัดวาง ช่วงชั้นของผู้คนแยกออกเป็นชั้นต่าง ๆ อย่างละเอียดได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึง เป็นคำตอบว่า ทำไมลักษณะโครงสร้างหลักสูตรที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึง ประสบความสำเร็จ และสามารถเอาชนะทิศทางการผลิตนักเรียนสถาปัตย- กรรมรูปแบบอื่นได้ในที่สุด ทิศทางนี้ได้กลายเป็นแม่แบบให้แก่โรงเรียน สถาปัตยกรรมแห่งอื่น ๆ ในเวลาต่อมา

ตัวอย่างน่าสนใจอีกกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในเกมนี้คือ “วงการ ศิลปิน” ที่เป็นอีกสายของพัฒนาการที่แตกตัวออกมาจากระบบช่างจารีต เช่นกัน แรกเริ่ม กลุ่มช่างที่สังกัดกรมศิลปากรเริ่มมองเห็นความจำเป็นในการ จัดตั้งโรงเรียนสอนช่างเพื่อป้อนงานกรมศิลปากร จนเป็นที่มาของ “โรงเรียน ประณีตศิลปกรรม” ใน พ.ศ. 2476 โดยมี ศิลป พีระศรี (Corrado Feroci) ร่วมกับ พระสาโรชรัตนนิมมานก์ (สาโรช สุขยางค์) สถาปนิกรุ่นบุกเบิกอีกท่าน ที่จบมาจากมหาวิทยาลัยลิเวอร์พูลเป็นผู้ร่วมก่อตั้ง โดยใช้พื้นที่วังกลางและวัง ตะวันออกหน้าพระบรมมหาราชวังเป็นที่ตั้งของโรงเรียน เปิดสอนข้าราชการ และนักเรียนสมัยนั้นโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน

ต่อมา พ.ศ. 2478 ได้รวมเอา “โรงเรียนนาฏดุริยางค์” ที่ตั้งอยู่วัง หน้าเข้ามาไว้ด้วยกันและเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “โรงเรียนศิลปากร” โดยแบ่งการ

เรียนการสอนเป็น 3 แผนกคือ 1) แผนกประณีตศิลปกรรม สอนวิชาช่างปั้น และช่างเขียน 2) แผนกศิลปอุตสาหกรรม สอนวิชาช่างรักและช่างทำเครื่องเคลือบ 3) แผนกนาฏดุริยางค์ สอนดุริยางคศิลป์และนาฏศิลป์³⁷ ซึ่งจากชื่อวิชาสะท้อนชัดถึงความพยายามปรับระบบช่างแบบเดิมให้สอดคล้องกับมาตรฐานตะวันตกภายใต้การเรียนการสอนในระบบโรงเรียนสมัยใหม่

จากความพยายามผลักดันกันภายในเพื่อจะยกระดับสิ่งที่เรียกกันในเวลาต่อมาว่า “วงการศิลปิน” ของกลุ่มช่างสายกรมศิลปากร ประจวบเหมาะ กับเวลานั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้เล็งเห็นถึงประโยชน์ ในการใช้ศิลปะมาเพื่อปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมของตน³⁸ จึงได้มีการยกฐานะ “โรงเรียนศิลปากร” ขึ้นเป็น “มหาวิทยาลัยศิลปากร” เมื่อ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2486 และจัดตั้งคณะจิตรกรรมและคณะประติมากรรมขึ้น โดยนักเรียน ที่จบจะได้วุฒิระดับปริญญาตรี

สิ่งนี้คือจุดเปลี่ยนสำคัญของ “วงการศิลปะ” ที่สามารถผลักดันตนเอง ขึ้นมาจัดวางสถานะทางวิชาชีพของตนให้อยู่ในระดับ “มหาวิทยาลัย” อันเป็น ลำดับขั้นสูงสุดทางความรู้ตามทัศนะสังคมไทย แม้แต่ตัว ศิลป พีระศรี ผู้มี บทบาทสำคัญในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากรยังเคยเขียนประเด็นนี้เอาไว้ ว่า

สำหรับศูนย์กลางศิลปะนั้นไม่ควรเรียกว่ามหาวิทยาลัย ควร จะเรียกว่า ศิลปะศึกษสถาน (Academy) วิทยาลัย (College) หรือ สถาบันศิลปะ (Institute of Art) แต่ผู้ที่เข้าใจระบบการศึกษา ของไทยเรา ย่อมจะรู้ว่านักศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยเท่านั้นจึงจะได้รับ การยกย่องโดยทั่วไป ในยุโรป ในอเมริกา ในประเทศอื่น ๆ นักศึกษา ของสถาบันการศึกษาศิลปะที่กล่าวมาแล้ว มีสิทธิ์และได้รับการ ยกย่องนับถือเช่นเดียวกันกับนักศึกษาของมหาวิทยาลัย ดังนั้นใน ต่างประเทศจึงไม่นิยมเรียกศูนย์กลางการศึกษาฝึกฝนศิลปะว่า มหาวิทยาลัย³⁹

แน่นอน การเรียนในโรงเรียนที่ใช้คำว่า “มหาวิทยาลัย” และได้รับ “ปริญญาตรี” ทำให้ “ศิลปิน” ที่จบตามหลักสูตรมีสถานะสูงในวงสังคมตาม ไปด้วย อย่างไรก็ตามน่าสังเกตว่าภายใต้กระบวนการนี้ งานช่างแบบจารีต บางอย่างก็ไม่สามารถก้าวขึ้นมาในระดับสูงได้ เช่น วิชาช่างรักและช่างทำ เครื่องเคลือบกลับมิได้ถูกบรรจุลงในหลักสูตรปริญญาตรีที่ศิลปากร ในขณะที่ วิชาช่างปั้นและช่างเขียนสามารถเทียบเคียงวิชาชีพตนเข้ากับระบบช่างเขียน และช่างปั้นตามมาตรฐานความรู้ตะวันตกสำเร็จ ภายใต้ชื่อสาขาวิชาจิตรกรรม และประติมากรรม และส่งผลให้กลายเป็นวิชาชีพที่มีสถานะสูงกว่าช่างแบบ จารีตอื่น ๆ ที่ไม่สามารถก้าวสู่ระดับปริญญาตรีได้⁴⁰ สิ่งนี้คืออีกสายของการ

เปลี่ยนผ่านระบบช่างจารีตเข้าสู่สมัยใหม่ที่ยังต้องการการศึกษาอย่างลึกซึ้งต่อไปในอนาคต

โรงเรียนสถาปัตยกรรมไทย : การออกแบบความรู้ของไทย บนมาตรฐานความศิวิไลซ์

แม้โรงเรียนสถาปัตยกรรมแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะประสบความสำเร็จในการออกแบบสถานะและตัวตนสถาปนิก และทำให้วิชาสถาปัตยกรรมกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมมีค่าในสนามความรู้สำหรับคนที่ต้องการทำงานสายช่างและต้องการมีสถานะสูงในสังคม แต่ภายใต้บริบทแห่งการโยกหา “ความเป็นไทย” และกระแส “ชาตินิยมไทย” ที่เพิ่มสูงขึ้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2450 เป็นต้นมา ก็ทำให้วิชาความรู้ที่ถูกนิยามว่าเป็นของตะวันตกประสบปัญหาแทรกซ้อนเรื่องความเป็นไทยมาโดยตลอด

ชนชั้นนำไทยนับตั้งแต่อดีตต่างหลงใหลชื่นชมยกย่อง “ความศิวิไลซ์” ตามมาตรฐานตะวันตกมาโดยตลอด แต่ในขณะเดียวกัน ขณะที่กำลังวิ่งไล่กวตริวิชาความรู้แบบตะวันตกเต็มที่ อาการของความรู้สึกรักยกย่องรักการหาคว้าประเพณีไทยเอาไว้ก็พุ่งสูงขึ้นตามไปด้วย ความสับสนนี้เป็นเหมือนรากความคิดที่ฝังลึกอยู่ในชนชั้นนำไทย เป็นความรู้สึกที่ทั้งรักทั้งเกลียดวิชาความรู้แบบตะวันตก⁴¹ ใจหนึ่งอยากทัดเทียมและได้รับการยอมรับจากฝรั่ง แต่อีกใจก็เกลียดกลัวฝรั่งและโยกหาความเป็นไทย อาการนี้ดำรงอยู่ในทุกปริมณฑลทางสังคม และแน่นอนไม่เว้นแม้แต่ในวงการช่างหรือสถาปนิก

หากย้อนกลับไปพิจารณากำเนิดโรงเรียนเพาะช่าง เราจะพบถึงรากความคิดนี้อย่างชัดเจนในพระราชดำรัสเปิดโรงเรียนของรัชกาลที่ 6 ความว่า

ชาติไทยเราได้เคยถึงซึ่งความเจริญมานานแล้ว ดังปรากฏด้วยระเบียบแบบแผนแลตำนานของเรา...ครั้นต่อมาเมื่อเราต้องดำเนินตามสมัยใหม่ วิชาช่างของเราเราก็ชวนจะเสื่อมเสียหมด ไปหลงเพลินแต่จะเอาอย่างของคนอื่นเข้าถ่ายเดียว...แท้จริงวิชาช่างเป็นวิชาพื้นเมือง จะคอยแต่เอาอย่างของคนอื่นถ่ายเดียวไม่ได้ เพราะงามของเขาไม่เหมาะแก่ตาเรา แลฐานะของเขากับของเราต่างกัน ที่ถูกนั้นควรเราจะแก้ไขพื้นวิชาของเราเองให้ดีขึ้นตามความรู้แล้วตุณอันเกิดขึ้นใหม่ตามสมัย...แลได้เคยปรารภกับเจ้าพระยาพระเสด็จแลผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องด้วยการศึกษา ที่จะให้วิชาช่างไทยของเราตั้งขึ้นใหม่จากพื้นเดิมของเราแล้วแลขยายให้แตกกิ่งก้านสาขางอกงามยิ่งขึ้น เปรียบเหมือนเอาพันธุ์พืชของเราเองมาปลูกลงในพื้นดินของเราแล้วบำรุงให้เติบโตงอกงาม ดีกว่าจะไปเอาพันธุ์ไม้ต่างประเทศมาปลูกลงในพื้นแผ่นดินของเราอันไม่เหมาะสมกัน โดยความประสงค์เช่นนี้ เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จมาขอซื้อโรงเรียนเราได้ระบูกผูกพัน

อยู่ในความเปรียบเทียบกับต้นไม้ดังกล่าวนี้ เราจึงได้ให้ชื่อโรงเรียนนี้
ว่า โรงเรียนพะวงษา⁴²

พระราชดำริข้างต้นคือการสรุปব্যবসায়িত্বต่อระบบการศึกษา
ด้านงานช่างในสังคมไทยสมัยใหม่ที่ชัดเจน สะท้อนทัศนะโดยรวมของชนชั้นนำ
ไทยว่า ต้องการทั้งความเป็นไทยและความศิวิไลซ์ตามมาตรฐานตะวันตกไป
พร้อมกัน แนวคิดนี้มีใช้ครอบคลุมแค่หลักสูตรการศึกษาทางช่างเท่านั้น แต่
สามารถอธิบายทุกสิ่งอย่างทางสังคมวัฒนธรรมไทยตลอดเวลาร้อยกว่าปีที่ผ่าน
มาได้ด้วย⁴³ ไม่ว่าจะเป็นศิลปะ สถาปัตยกรรม วรรณกรรม ภาษา ระบบการ
ปกครอง ฯลฯ

ความลึกลับทั้งรักทั้งเกลียดวิชาความรู้แบบตะวันตกที่สะท้อน
ผ่านความคิดของรัชกาลที่ 6 แม้แต่ชนชั้นนำอนุรักษนิยมบางท่าน เช่น
ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังวิจารณ์เอาไว้ว่า

แต่ผมเองอยากตั้งข้อสังเกตว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวนั้นทรงมีปัญหาในเรื่องเหล่านี้ คือได้ทรงรับการศึกษา
อบรมตั้งแต่ทรงพระเยาว์ที่ประเทศอังกฤษ...และจะว่าไปแล้วที่ทรง
พยายามอนุรักษชนบประเพณีแบบแผนต่าง ๆ ของไทยนั้นก็เพราะ
ทรงเป็นอังกฤษ คนไทยเข้าไม่ทำกัน...เพราะฉะนั้นในพระองค์ของ
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เองก็มีการต่อสู้ว่าจะไปทางไหนแน่ว่าจะ
ทรงเป็นอังกฤษหรือทรงเป็นไทย พุดง่าย ๆ ว่าจะทรงเป็นฝรั่งหรือ
ทรงเป็นไทย...ในพระองค์เองที่มีความขัดแย้งนั้นก็น่าคิดเพราะเป็น
ไทยในบางเวลา เป็นฝรั่งเต็มยศในอีกเวลาหนึ่ง⁴⁴

อย่างไรก็ตามความลึกลับดังกล่าวมิได้เกิดมีเฉพาะแต่รัชกาลที่ 6
ชนชั้นนำไทยโดยรวมนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาต่างก็ตกอยู่ในสภาวะ
เช่นนี้⁴⁵ เพราะความเป็นไทยในแง่หนึ่ง คือเครื่องมือสำคัญในการควบคุมหรือ
ปกครองรัฐไทยให้อยู่ในระเบียบแบบแผนตามที่ผู้มีอำนาจรัฐต้องการ ดังนั้น
แม้ชนชั้นนำไทยจะหลงใหลความเป็นตะวันตกมากเพียงใด ก็จะต้องอิงอาศัย
ความเป็นไทยเพื่อกำหนดทิศทางของสังคมอยู่เสมอ

ย้อนกลับมาที่หลักสูตรสถาปัตยกรรมที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ตัวหลักสูตรเป็นอีกกรณีตัวอย่างของปรากฏการณ์นี้ ยิ่งเมื่อวิชาได้ถูกยก
สถานะขึ้นจนถึงปริญญาตรี ยิ่งทำให้ความกังวลต่อความเป็นไทยชัดมากขึ้น
เพราะต้องยอมรับว่าปริญญาตรีในทัศนะสังคมไทย คือใบระบุความรู้ อำนาจ
และสถานะทางสังคม เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีค่ามาก⁴⁶ ดังนั้นสำหรับ
ชนชั้นนำไทยแล้ว ปริญญาตรีในแง่หนึ่งจึงเป็นอันตรายหากรัฐไม่สามารถ
ควบคุมคนที่ถือครองได้ เครื่องมือในการควบคุมย่อมไม่มีอะไรที่จะมีพลังมาก
ไปกว่า “ความเป็นไทย”

หลักสูตรปริญญาตรีสถาปัตยกรรมถูกอธิบายจากชนชั้นนำทาง ศิลปวัฒนธรรมไทยบางกลุ่มว่ามีความเป็นตะวันตกมากเกินไป และต้องการ ให้มีการปรับเปลี่ยนวิชาความรู้แบบไทยให้ลงไปให้มากขึ้น และมากจนไปถึง ระดับที่ต้องการสร้างทางเลือกอีกแบบของการจัดการเรียนการสอนให้เป็น สถาปัตยกรรมไทยโดยตรง หลักฐานที่สนับสนุนความคิดนี้คือจดหมายใน พ.ศ. 2485 ของพระยาอนุমানราชชน (ยง เสถียรโกเศศ) ขณะดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมศิลปากร ที่เขียนปรารภถึงแนวคิดนี้ไปถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ความตอนหนึ่งว่า

ความประสงค์ของข้าพระพุทธเจ้า ต้องการจะฟื้นฟูวิชาช่าง ศิลปของไทยให้เข้ากันได้กับศิลปของต่างประเทศ คิดด้วยเกล้าฯ ว่า วิชาสถาปัตยกรรมที่สอนกันอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นไปในศิลป ของต่างประเทศ ถ้าให้ผู้ศึกษาในมหาวิทยาลัยได้มีความรู้ในศิลปของไทยบ้าง ก็จะทำให้ศิลปของไทยขยายตัว ถึงหากจะต้องกลายไปก็ กลายไปในทางศิลปะขยายตัวตามยุคสมัย ไม่ใช่กลายไปในทาง เสื่อม ข้าพระพุทธเจ้ากำลังเจรจากับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใน เรื่องนี้ เปนที่เข้าใจกันแล้ว คือจะต้องปลูกปล้ำวิชาศิลปของไทยจน เข้าถึงขั้นที่ฝรั่งเรียกว่า Academy จึงจะมีรากฐานได้มั่นคงและ ขยายตัวออกไปได้...”⁴⁷

แม้ว่ารายละเอียดหลักสูตรในตารางที่ 4 จะมีวิชาสถาปัตยกรรมไทย (Siamese Architecture) มากถึง 4 รายวิชา และมี พระพรหมพิจิตร (อู่ ลาภานนท์) นายช่างสถาปัตยกรรมไทยจากกรมศิลปากรไปเป็นครูสอน แต่ก็ดูเหมือนยังไม่เพียงพอสำหรับการสร้างความเป็นไทย ยิ่งไปกว่านั้น หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในช่วงครึ่งหลังของ ทศวรรษ 2490 และต้นทศวรรษที่ 2500 กลับปรับลดวิชาที่เกี่ยวข้องกับ สถาปัตยกรรมไทยลง (ดูตารางที่ 5 และ 6) เหลือเพียง 2 รายวิชา ในขณะที่ มีรายวิชาที่เรียนเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมตะวันตกมากกว่า จากหลักฐานใบ ประมวลผลการศึกษาของนิสิตบางคนระบุเอาไว้ว่าเรียนมากถึง 4 รายวิชา⁴⁸ แน่นนอนยังไม่นับรายวิชาอื่นที่ส่วนมากคือวิชาความรู้ตามแบบอย่างตะวันตก ทั้งสิ้น ทั้งหมดย่อมนำมาซึ่งความกังวลต่อชนชั้นนำไทยสายอนุรักษนิยมไม่มาก ก็น้อย

ความกังวลต่อความไม่เป็นไทยของวิชาความรู้สถาปัตยกรรมดำรง อยู่มาโดยตลอด และน่าจะเป็นเหตุผลสำคัญที่นำมาซึ่งการผลักดันให้เปิด หลักสูตรการเรียนการสอนที่เน้นวิชาสถาปัตยกรรมแบบไทยโดยตรงขึ้น โดยใน พ.ศ. 2498 ได้มีการก่อตั้ง “คณะสถาปัตยกรรมไทย” ที่มหาวิทยาลัย ศิลปากร โดยมอบหมายให้ พระพรหมพิจิตร ดำรงตำแหน่งคณบดี โดยใน ช่วงแรก (พ.ศ. 2498-2501) ทำการผลิตนักเรียนสถาปัตยกรรมทั้งระดับ

อนุปริญญา หลักสูตร 3 ปี ต่อมาใน พ.ศ. 2501 ขยายหลักสูตรจนถึงระดับปริญญาตรี หลักสูตร 5 ปี⁴⁹ นโยบายการสอนเน้นรายวิชาสถาปัตยกรรมไทยโบราณเป็นหลัก ปลูกฝังความคิดชาตินิยม สอนให้นักศึกษาซาบซึ้งในศิลปะสถาปัตยกรรมไทย โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ศึกษาสถาปัตยกรรมไทยเดิมแบบต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศที่มีชนชาติไทยอาศัยอยู่ เพื่อจะได้นำความรู้เหล่านี้มาสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมใหม่ตามความต้องการของสมัยปัจจุบันที่ยังคงมีความเป็นไทย⁵⁰

หากพิจารณารายวิชาที่เปิดสอนยุคแรก (ตารางที่ 7) จะพบรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยมากถึง 12 รายวิชา เช่น วิชาแกะสลักไม้, การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีต, วิชาลายไทย, วิชาเขียนลายรดน้ำ และวิชาปูนปั้น ที่สำคัญคือรายวิชาที่เกี่ยวกับการออกแบบทางสถาปัตยกรรมโดยตรง ซึ่งเป็นวิชาหลักที่นักศึกษาต้องเรียนทุกภาคการศึกษา ใช้ชื่อว่า Modern Thai Architectural Design โดยใส่คำว่า “Modern” และ “Thai” มากำกับรายวิชาเอาไว้ เพื่อเป็นการยืนยันถึงการผลิตนักเรียนบนฐานของความรู้แบบทั้งที่มีความเป็นไทยและมีความทันสมัยไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งแตกต่างจากหลักสูตรของจุฬาลงกรณ์ที่ไม่มีคำว่าไทยในรายวิชาการออกแบบสถาปัตยกรรมเลย ที่น่าสังเกตอีกข้อคือ รายวิชาที่เกี่ยวกับศิลปะไทยคือการนำกลุ่มวิชาช่างโบราณมาสอน เช่น ลายไทย สลักไม้ ลายรดน้ำ และปูนปั้น รื้อฟื้นขึ้นใหม่ภายใต้เปลือกหุ้มของการเป็นวิชาสมัยใหม่ในระดับปริญญาตรี

ตารางที่ 7 หลักสูตร
ระดับปริญญาตรี คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ไทย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
ถอดรายละเอียดจากใบ
ประมวลผลการศึกษาของ
นักศึกษาที่เข้าเรียนระหว่าง
ปีการศึกษา 2498-2506
ที่มา : กองบริการ
การศึกษา มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.

Subjects	Marks				
	1st. Yr.	2nd. Yr.	3rd. Yr.	4th. Yr.	5th. Yr.
Perspective	x	-	-	-	-
Theory of Colours	x	-	-	-	-
Wood Carving	x	-	-	-	-
Descriptive Geometry	x	-	-	-	-
Building Materials	x	-	-	-	-
Thai Ornaments	x	-	-	-	-
Mathematics and Physics	x	x	-	-	-
Drawing	x	x	-	-	-
Classical Thai Architectural Design	x	x	x	-	-
English	x	x	x	-	-
History of Arts and Architecture	x	x	x	x	-

Subjects	Marks				
	1st. Yr.	2nd. Yr.	3rd. Yr.	4th. Yr.	5th. Yr.
Theory of Design	x	x	x	x	x
Building Construction	x	x	x	x	x
Guided Ornaments on Lacquer Works	-	x	-	-	-
Survey	-	S/U	-	-	-
Plaster Carving	-	x	-	-	-
Modern Thai Architectural Design	x	x	x	x	x
Interior Decoration and Furniture	-	-	x	-	-
Building Cost Estimate	-	-	x	-	-
Acoustics	-	-	x	-	-
Illumination	-	-	x	-	-
Professional Practice	-	-	x	-	-
Sanitary and Hygiene	-	-	S/U	-	-
Structural Design	-	-	x	x	-
Measured Drawing	-	-	S/U	S/U	-
City Planning	-	-	x	x	x
Visual Design	-	-	-	x	-
Landscape Architecture	-	-	-	x	-
Air-Conditioning	-	-	x	-	-
Six-Hour Sketch Design	x	x	x	x	x
Architectural Practice	-	-	-	-	x
Thesis in Architecture	-	-	-	-	x
X รายวิชาที่วัดผลเป็นคะแนน S/U รายวิชาที่วัดผลเพียง ผ่าน/ไม่ผ่าน					

สิ่งที่ขาดไม่ได้พร้อม ๆ กับการผลักดันการเปิดหลักสูตรสถาปัตยกรรมไทย ความจำเป็นเร่งด่วนที่ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือการสร้างตำราช่างสถาปัตยกรรมไทยขึ้นเพื่อรองรับการเรียนการสอน ซึ่งตำราความรู้แบบไทยที่จะผลิตออกมา น่าสังเกตคือต้องเป็นชุดความรู้แบบไทยบนมาตรฐานความรู้แบบตะวันตกเท่านั้น (เหตุผลจะอธิบายต่อไปข้างหน้า)

ตำราที่สำคัญควรแก่การกล่าวถึงคือ “สมุดตำราลายไทย” ของ พระเทวาทินิมิตร (ฉาย เทวาทินิมิตร), “สถาปัตยกรรมในประเทศไทย”

ของนารถ โพธิประสาท และ “พุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น” ของ พระพรหมพิจิตร

“สมุดตำราลายไทย” พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2486 เป็นตำราที่เขียนขึ้น จากความคิดของพระยาอนุমানราชธน อธิบดีกรมศิลปากรขณะนั้น โดยมีที่มา น่าสนใจ ดังปรากฏในจดหมายที่เขียนถึง สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมพระนราธิวาสราชนครินทร์ ว่า

เมื่อข้าพระพุทธเจ้ามาอยู่กรมศิลปากรได้ใหม่ ๆ พระท้าว-
ภินิมิตมาเยี่ยม ข้าพระพุทธเจ้าจึงชักชวนพระท้าวฯ ให้มาช่วย
ทำตำราช้างเขียนไทย พระท้าวฯ ก็ยินดีและได้มาทำงานอยู่กับ
ข้าพระพุทธเจ้าแล้ว ความประสงค์ของข้าพระพุทธเจ้า ต้องการจะ
ฟื้นฟูวิชาช่างศิลป์ของไทยให้เข้ากันได้กับศิลป์ของต่างประเทศ⁵¹

เนื้อหาตำราเป็นการรวบรวมลวดลายไทยต่าง ๆ เข้ามาไว้ด้วยกัน โดยอธิบายชื่อเรียกองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างละเอียด รวมถึงสัดส่วนที่สำคัญ บางอย่าง แจกแจงออกเป็นประเภทและจัดหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ ไล่เรียง ตั้งแต่ง่ายไปหายาก พร้อมทั้งแปลชื่อเรียกต่าง ๆ เป็นภาษาอังกฤษตลอด ทั้งเล่ม ซึ่งเป็นความพยายามที่จะเทียบเคียงองค์ประกอบลายไทยในรูปแบบ วิธีการเดียวกันกับตำราองค์ประกอบลวดลายของสถาปัตยกรรมตะวันตก หรือกล่าวตามคำของพระยาอนุমানราชธนคือ ฟื้นฟูวิชาช่างศิลปะไทยให้เข้า กันได้กับศิลปะของต่างประเทศนั่นเอง

หนังสือ “สถาปัตยกรรมในประเทศไทย” ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2489 ในคำนำระบุเหตุผลเอาไว้ว่า

โดยปกติหนังสือวิชาช่างภาคภาษาไทยนั้นมียุ้งน้อยเล่ม
นักศึกษาผู้สนใจจะเรียนรู้จึงประสบอุปสรรคอยู่เนื่อง ๆ อันมีผล
ทำให้การช่างในเมืองเราไม่เจริญก้าวหน้าไปได้อย่างกว้างขวาง
เท่าที่ควร...ศิลปกรรม (รวมสถาปัตยกรรม) ของชาติไทยได้เจริญ
รุ่งโรจน์มาแล้วโดยลำดับยุคและสมัยต่าง ๆ เป็นเวลาช้านานมีคุณค่า
สูงถึงขนาดพอทัดเทียมกับนานาประเทศได้เป็นอย่างดี...หนังสือเรื่อง
“สถาปัตยกรรมในประเทศไทย” เล่มนี้เป็นหนังสือที่ได้รวบรวมขึ้น
ตามแนวทางที่เรียกว่าประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมไทย...จึงเห็น
ว่าน่าจะอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจในงานศิลปกรรมประเภทนี้⁵²

โครงสร้างหนังสืออธิบายถึงมูลเหตุของการสร้างสถาปัตยกรรมไทย และแบ่งหมวดหมู่งานสถาปัตยกรรมไทยออกเป็นยุคสมัยต่าง ๆ ซึ่งได้รับ อิทธิพลโดยตรงมาจากการแบ่งยุคสมัยทางศิลปะในหนังสือ “ตำนานพุทธเจดีย์สยาม” ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมพระนราธิวาสราชนครินทร์ ซึ่งการแบ่งยุคสมัยเช่นนี้ ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากตำราการแบ่งยุคสมัยทางศิลปะของต่างประเทศ

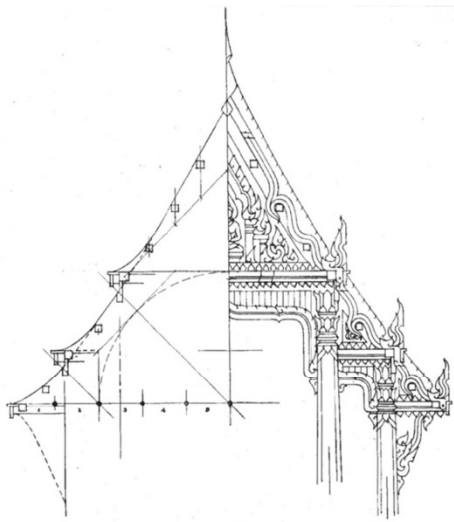
ที่สำคัญคือระเบียบวิธีในการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมก็ล้วนแล้วแต่เป็นวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมตามแบบมาตรฐานตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นการอธิบายภายใต้วิธี Formal Analysis, Stylistic Analysis หรือ Aesthetic Analysis ทั้งหมดก็เพื่อให้สถาปัตยกรรมไทยมีคุณค่าทัดเทียมต่างประเทศดังที่ระบุเอาไว้ในคำนำ

“พุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น” เป็นหนังสือที่รวบรวมองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีที่สำคัญเอาไว้ ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2495 มีโครงสร้างหนังสือเช่นเดียวกับ สมุดตำราลายไทย คือแบ่งองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยออกเป็นส่วน ๆ ตั้งแต่ฐาน หัวยเสา หลังคา องค์ประกอบตกแต่งสถาปัตยกรรม โดยระบุชื่อเรียกอย่างละเอียดพร้อมทั้งแปลเป็นภาษาอังกฤษตลอดเล่ม ที่สำคัญมากของตำราเล่มนี้คือ องค์ประกอบทั้งหมดจะมีการกำหนดสัดส่วนอย่างละเอียดตามวิธีการเขียนแบบสมัยใหม่ ใช้หน่วยวัดสากล มิใช่หน่วยวัดแบบไทยโบราณ (ภาพที่ 2) หนังสือเล่มนี้มีลักษณะไม่ต่างจากตำราเรียนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ทำการแบ่งชนิดประเภทชัดเจน พร้อมทั้งมีสัดส่วนระบุบอกเอาไว้ทุกองค์ประกอบ⁵³

วิธีการนี้ดำรงอยู่เรื่อยมาในวงวิชาการไทย หนังสือ ตำรา และงานวิจัยหลังจากนั้นที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมไทย คือการอธิบายให้ได้ว่าสถาปัตยกรรมไทยมีคุณค่าอย่างไรตามมาตรฐานคุณค่าแบบสากล (ในทัศนะส่วนใหญ่ของคนไทยคือคุณค่าแบบตะวันตก) เช่นงานศึกษาในยุคหลังที่อธิบายว่า ทรงหลังคาเรือนไทยที่งดงามจะมีขนาดและสัดส่วนเป็นมาตรฐาน เปรียบเสมือนเป็น Golden Section ของไทย (ภาพที่ 3)⁵⁴ หรืออธิบายว่าการออกแบบเรือนไทยมีลักษณะวิธีคิดที่สอดคล้องกับงาน Modern Architecture⁵⁵ เป็นกระแสใหญ่ของโลกและของไทยในช่วงทศวรรษที่ 2500-2520

“พุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น” ยังมีความพิเศษตรงที่องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยภายในเล่มนั้น หลายองค์ประกอบเป็นการคิดสัดส่วนขึ้นใหม่ภายใต้ข้อจำกัดและคุณสมบัติของวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่นั้นก็คือ “คอนกรีตเสริมเหล็ก” ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมแพร่หลายในยุคสมัยนั้น และยังเป็นวัสดุก่อสร้างที่มีนัยยะของความทันสมัยด้วย ดังนั้นตำราพุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น จึงเป็นตำราที่แสดงการประยุกต์ปรับเปลี่ยนงานสถาปัตยกรรมไทยให้เข้ากับความเป็นสมัยใหม่ขึ้นสำคัญ หรือพูดให้ชัดก็คือเป็นการทำความรู้แบบโบราณให้ศิวิไลซ์

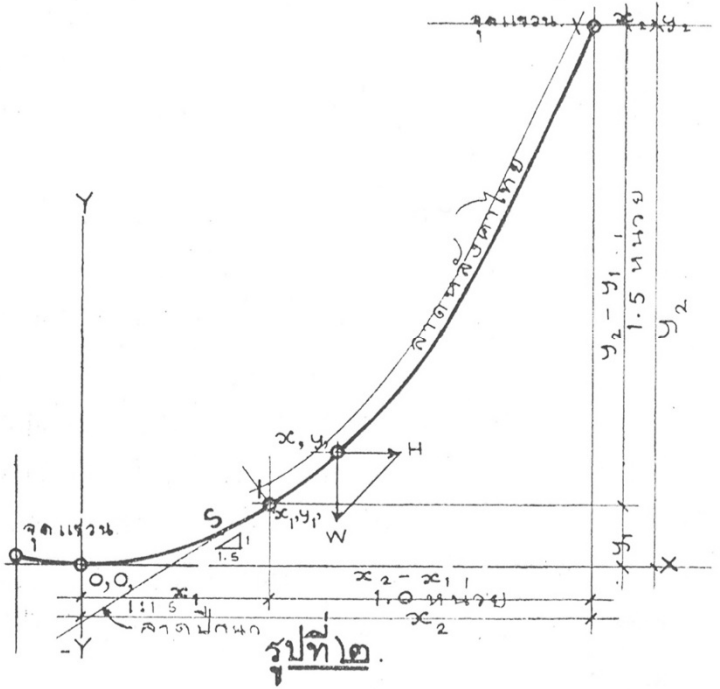
จากตัวอย่างอาจกล่าวได้ว่าลักษณะร่วมที่เหมือนกันของการสร้างความรู้แบบไทยคือ แม้ต้องการจะฟื้นฟูวิชาความรู้แบบช่างไทยโบราณเพื่อรักษาและสืบทอดความเป็นไทย แต่การทำความเข้าใจและอธิบายมันจะต้องอาศัยวิธีการศึกษาตามมาตรฐานวิชาการตะวันตกเสมอ พูดอีกแง่หนึ่งก็คือ



การแบ่งส่วนของทรงจั่วแบบโบราณ เช่น ซอกข้างเท่าใดจะแบ่งเป็น 4 ส่วน ไว้เป็น ส่วนของชาย 3 ส่วน แต่แบบสมัยใหม่จะต่างกันไป เช่น แบบวังบนหรือทรงจั่วแบบ 5 ส่วน แล้วยังให้โต 7 ส่วนเป็นส่วนของชาย 3 ส่วนของทรงจั่วรวมกันเป็นของวังบนหรือทรงจั่วแบบ ทรงนอกทรงใน

Relation of a tie beam and a gable end

The height of a gable end is three-fourth of the length of a tie beam. The second formula is h , of a gable end : l of the beam = 7 : 5. If the roof is superimposed, the first formula is used for the lower roof and the second for the superimposed one.



ซ้าย : ภาพที่ 2 ส่วนหนึ่ง
ของตำราพุทธศิลป์-

สถาปัตยกรรม ภาคต้น
โดย พระพรหมพิจิตร

ที่มา : พระพรหมพิจิตร,
พุทธศิลป์สถาปัตยกรรม
ภาคต้น (พระนคร : โรง
พิมพ์พระจันทร์, 2495),
77.

ขวา : ภาพที่ 3

การคำนวณรูปทรงจั่วไทย
ด้วยเรขาคณิตเพื่อหา
สัดส่วนที่สวยงามที่สุด
โดย หลวงยุกตเสวีวิวัฒน์

ที่มา : หลวงยุกตเสวีวิวัฒน์,
รูปทรงหลังคาไทย
สัญลักษณ์อย่างหนึ่ง
ของวัฒนธรรมไทยสมัย

รัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์,
2520), 29.

ต้องเป็นการอธิบายวิชาช่างแบบจารีตด้วยวิธีการแบบทันสมัย เพื่อให้วิชาช่าง
ไทยมีสถานะของการเป็นวิชาความรู้ที่เท่าเทียมและศิวิไลซ์ไม่น้อยหน้าอารย-
ประเทศ เพราะฐานคิดโดยแท้จริงของชนชั้นนำไทยนั้นมิได้ต้องการรื้อฟื้น
ความเป็นไทยเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีด้านที่ทิ้งหลงเหลือ ศรัทธา และ
หวาดกลัวต่ออำนาจของความรู้สมัยใหม่จากตะวันตกอยู่ด้วยเสมอ ทำให้การ
รื้อฟื้นเพียงอย่างเดียวเป็นความล้าสมัย ไม่ศิวิไลซ์ และอาจโดนดูถูกในสายตา
ฝรั่งได้ ดังนั้นการรื้อฟื้นจะต้องกระทำในรูปแบบใหม่ที่ผ่านการบรรจุหีบห่อ
ด้วยมาตรฐานคำอธิบายในเชิงความรู้แบบตะวันตก เพื่อให้ความลึกลับที่อยาก
เป็นไทยและฝรั่งพร้อมกันดำรงอยู่ด้วยกันได้

ด้วยเหตุนี้ความรู้ชุดใดที่ไม่อ้างอิงความเป็นไทยจะถูกประเมินค่าใน
ฐานะสิ่งแปลกปลอมทางวัฒนธรรมที่น่ารังเกียจ สถานะและคุณค่าของวิชา
ความรู้ชุดนั้นจะด้อยลง ความรู้ชุดใดที่เพียงรื้อฟื้นความเป็นไทยแบบจารีต
แต่ปราศจากซึ่งการหุ้มห่อด้วยคำอธิบายตามมาตรฐานความรู้แบบตะวันตก
สถานะและคุณค่าของความรู้ชุดนั้นก็จะต้องด้อยค่าลงเช่นกัน เพราะถือเป็นความรู้
เก่าคร่ำที่พื้นสมัย มีเพียงความรู้ที่สร้างขึ้นด้วยการประสานสององค์ประกอบ
เข้าไว้เท่านั้นจึงจะมีสถานะและคุณค่าสูง

ย้อนกลับมาที่หลักสูตรสถาปัตยกรรมไทยที่มหาวิทยาลัยศิลปากร
อีกครั้ง ในทศวรรษแรกหลังปี 2500 ภายใต้โครงการพัฒนาเศรษฐกิจอย่าง
ขนานใหญ่โดยรัฐบาลเผด็จการทหาร จากการสนับสนุนเงินทุนมหาศาลจาก

สหรัฐอเมริกา วิชาชีพสถาปัตยกรรมตามทิศทางแบบจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จะตอบสนองความต้องการในโลกสมัยใหม่ได้ดีกว่า ทำให้คณะสถาปัตยกรรม
ไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร ต้องปรับการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการ
พัฒนาประเทศไปสู่สังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น และในที่สุดได้ทำการเปลี่ยน
ชื่อเป็น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ใน พ.ศ. 2509
ลดรายวิชาช่างแบบโบราณลง แม้ว่าจะมีมากกว่าหลักสูตรของจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย แต่ก็ถือว่าลดลงจากหลักสูตรแรกเริ่มพอสมควร โดยมุ่งผลิต
บัณฑิตทางด้านสถาปัตยกรรมไปในทิศทางที่ไม่แตกต่างกันมากนักกับคณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และนับแต่นั้นมาหลักสูตร
ทางด้านสถาปัตยกรรมทั้งที่มีอยู่เดิมและเปิดขึ้นใหม่ในทุกสถาบันการศึกษา
ก็จะมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกัน แม้จะมีความต่างในรายละเอียดรายวิชา
หรืออาจารย์ผู้สอน แต่ก็อาจกล่าวได้ว่าไม่แตกต่างกันในระดับนัยยะสำคัญ
แต่อย่างใด⁵⁶

อย่างไรก็ตามการยกเลิกหลักสูตรสถาปัตยกรรมไทยมิได้สะท้อนว่า
การสร้างความรู้แบบไทยภายใต้เปลือกคำอธิบายแบบตะวันตกจะสูญหาย
หรือลดพลังความสำคัญลงแต่อย่างใด เพราะสูตรสำเร็จนี้ได้กลายเป็นมาตรฐาน
เป็นตัวบ่งชี้คุณค่า และสถานะของวิชาความรู้ทางสถาปัตยกรรมในสังคมไทย
เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

สถาปนิกที่จบไปโดยไม่อ้างอิงความรู้ที่มีฐานของความเป็นไทยเลย
แม้จะประสบความสำเร็จในการประกอบวิชาชีพ แต่สถานะทางสังคมหรือใน
วงการสถาปัตยกรรมก็ไม่สามารถไต่ถึงระดับยอดปิรามิดได้ สถาปนิกที่อ้างอิง
แต่ความรู้แบบช่างไทยจารีตก็มีสถานะเป็นแค่ช่างที่มีปริญญานำอยู่ในช่วงชั้น
ที่สูงกว่าช่างแบบจารีต แต่ก็ไม่อาจยืนอยู่บนยอดปิรามิดในวงการสถาปัตยกรรม
เช่นกัน มีเพียงสถาปนิกที่สามารถอ้างอิงความรู้สมัยใหม่ควบคู่ไปกับความรู้
แบบไทยเท่านั้นที่จะมีสิทธิ์ยืนอยู่ในตำแหน่งยอดสุดของวงการได้ ถือว่าเป็นผู้ที่
ถือครองทุนทางวัฒนธรรมที่มีค่าที่สุด และเป็นผู้มีโอกาสประสบความสำเร็จ
มากที่สุดในสนามแข่งขันที่ชื่อว่าวงการสถาปัตยกรรม

เชิงอรรถ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “กำเนิดสถาบันกษัตริย์ : บทบาทและอำนาจในสังคมสมัยใหม่ พ.ศ. 2459-2508” ภายใต้ชุดโครงการวิจัยเรื่อง “พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของความคิดว่าด้วยความ (ไม่) เป็นสมัยใหม่ในสังคมไทย”ทุนสนับสนุนการวิจัยโดย “สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย” พ.ศ. 2556-2559.

² ทฤษฎีวิวัฒธรรมในงานชิ้นนี้ประยุกต์ใช้ตามแนวคิดของ Pierre Bourdieu ที่มองว่า ภายใต้การต่อสู้แข่งขันทางสังคมเพื่อแย่งชิงสถานะและอำนาจของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ต้องอาศัยทุนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทุนทางเศรษฐกิจ, ทุนทางสังคม, ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางวัฒนธรรม โดยรูปแบบของทุนทางวัฒนธรรมตามที่เสนอของ Bourdieu มองว่ามี 3 แบบคือ

1. Embodied State, 2. Objectified State และ 3. Institutionalized State ซึ่งเป็นประเด็นที่สัมพันธ์กับบทความชิ้นนี้ โดย Institutionalized State เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ประกอบขึ้นจากการตระหนักในสถานะและมูลค่าของบุคคลที่เกิดขึ้นจากการได้รับการรับรองทางคุณวุฒิต่าง ๆ เช่น การได้รับใบประกาศนียบัตร ใบปริญญาบัตร หรือการรับรองความเป็นผู้เชี่ยวชาญในรูปแบบต่าง ๆ จากหน่วยงานหรือสถาบันที่ได้รับการยอมรับทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนรูปหรือนำไปสู่การสั่งสมทุนแบบอื่นได้ เช่น เมื่อเรียนจบมาสูงก็นำไปสู่เงินเดือนที่สูง นำไปสู่ความน่าเชื่อถือ นำไปสู่การเป็นที่ปรึกษาหรืออื่น ๆ ดังนั้นทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นบันไดสำคัญในการไต่ขึ้นไปอยู่บนยอดของโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมสมัยใหม่ ดูใน Pierre Bourdieu, “The forms of capital,” in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John G. Richardson (New York : Greenwood Press, 1986), 241-258.

³ ดูใน Pierre Bourdieu, “The School as a conservative Force : Scholastic and Cultural Inequalities,” in *Contemporary Research in the Sociology of Education*, ed. John Eggleston (London : Methuen, 1974), 32-46.

⁴ งานที่อธิบายแบบนี้มี ผุสดี ทิพทัส, *สถาบันกษัตริย์ : พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด* (พ.ศ. 2475-2537) เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาบันกษัตริย์สยาม, 2539), 27; วิมลสิทธิ์ หรรยางกูร และคนอื่น ๆ, *พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม* :

อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2536), 42; หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, “ประวัติ นารถ โพธิประสาท ผู้ก่อตั้งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,” ใน นารถ โพธิประสาท, *สถาปัตยกรรมไทย* (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556). พิมพ์เนื่องในวาระ 80 ปี แห่งการสถาปนาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 80 ทศ ศาสตราจารย์กิตติคุณ หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และการสัมมนาวิชาการสถาปัตย์สมัยครั้งที่ 1 พุทธศักราช 2526), 312-314.

⁵ ดูรายละเอียดระบบข้างแบบจารีตในสังคมไทยเพิ่มในศรัณย์ ทองปาน, “ชีวิตทางสังคมของช่างในสังคมไทยภาคกลางสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. 2448” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534).

⁶ พระเทพวชิรมิตร, *สมุดตำราลายไทย* (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 3.

⁷ ดูใน สมชาติ จิงสิริอารักษ์, *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2480* (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553).

⁸ กรมโยธาธิการ, *หนึ่งร้อยเก้าปีกรมโยธาธิการ* (กรุงเทพฯ : กรมโยธาธิการ, 2541), 3.

⁹ *ระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2456* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีเอนติศึกษา, 2516), 5.

¹⁰ “เรื่องรายงานจัดการโรงเรียนช่าง,” 10 สิงหาคม 2453, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ 50.2/3, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹² เรื่องเดียวกัน.

¹³ *ระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2456*, 7-8.

¹⁴ “เรื่องรายงานจัดการโรงเรียนช่าง,” 10 สิงหาคม 2453, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ 50.2/3, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶ “รายงานการเปิดโรงเรียนเพาะช่าง,” 17 มกราคม 2456, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ 50.2/20, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁷ “เรื่องมณฑลนครศรีธรรมราชขอให้นายกลั่น ครูช่างถมมาเรียนช่างถมที่โรงเรียนเพาะช่าง,” 12 เมษายน-27 พฤษภาคม 2462, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ 50.2/45, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

¹⁸ ระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2456 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีในศึกษา, 2516), 13.

¹⁹ หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร, *เรื่องเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม* (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539), 17.

²⁰ ระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. 2456, 17-21.

²¹ เรื่องเดียวกัน, 17-18.

²² “ระเบียบการกระทรวงศึกษาธิการ กำหนดกิจการโรงเรียนเพาะช่าง,” 22 ธันวาคม 2463, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ 50.2/54, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²³ ผุสดี ทิพทัส, *สถาปนิกสยาม : พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด* (พ.ศ. 2475-2537) เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539), 27.

²⁴ นารถ โพธิประสาท, “ความหมายของสถาปัตยกรรม,” *จดหมายเหตุสมาคมสถาปนิกสยาม*, 2 (พฤศจิกายน 2477) : 8-9.

²⁵ หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร, *เรื่องเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม* (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539), 18.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, 4-5.

²⁷ “รายงานการประชุมกรรมการ ครั้งที่ 69 ของสมาคมนายช่างแห่งกรุงสยาม วันที่ 26 ธันวาคม 2478,” *ข่าวช่าง* (มกราคม-มีนาคม 2478) : 244-245.

²⁸ “โรงเรียนการช่างของสมาคมนายช่างแห่งกรุงสยาม วันที่ 3 สิงหาคม 2479,” *ข่าวช่าง* (ตุลาคม-ธันวาคม 2479) : 156-157.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 159-160.

³⁰ “รายงานการประชุมกรรมการ ครั้งที่ 92 ของสมาคมนายช่างแห่งกรุงสยาม วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2480,” *ข่าวช่าง* (มกราคม-มีนาคม 2480) : 199.

³¹ ดุโน ซาตรี ประกิตนันทการ, “กำเนิดสถาปนิกสยาม : ข้อสังเกตเบื้องต้นต่อการสร้างตัวตนผ่านนิยามศัพท์และกฎหมาย,” *อวสาน* (สิงหาคม 2558) : 44-57.

³² หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร, “จดหมายถึงหลวงบูรกรรมโกวิทเรื่องร่างข้อบังคับและระเบียบการตั้งสมาคมสถาปนิก วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2476,” 2476, อ้างถึงใน ทศนีย์ [นามแฝง], “ความหลัง,” *อาษา : วารสารสมาคมสถาปนิกสยาม* (2502) : 14-15.

³³ เรื่องเดียวกัน, 18.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, 161.

³⁵ ผุสดี ทิพทัส, *สถาปนิกสยาม : พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด* (พ.ศ. 2475-2537) เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539), 28.

³⁶ Catherine Wilkinson “The New Professionalism in the Renaissance,” in Spiro Kostop, *The Architect : Chapters in the History of the Profession* (Oxford : Oxford University Press, 1977), 124-160.

³⁷ “เรื่องระเบียบการโรงเรียนศิลปากร,” 19 สิงหาคม 2479, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ 6/11, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

³⁸ ดุโน ซาตรี ประกิตนันทการ, *ศิลปะ-สถาปัตยกรรม คณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์* (กรุงเทพฯ : มติชน 2552).

³⁹ ศิลป พีระศรี, “มหาวิทยาลัยศิลปากร,” *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษ* (กันยายน 2535-กุมภาพันธ์ 2536) : 9-14.

⁴⁰ แม้ปัจจุบันจะมีระบบเกียรติยศมอบให้แก่ช่างจารีตเหล่านั้นในนามของ “ศิลปินแห่งชาติ” ซึ่งเป็นเสมือน “ทุนทางวัฒนธรรม” แบบหนึ่ง แต่สถานะและบทบาทของศิลปินแห่งชาติก็ไม่อาจเทียบเคียงได้เลยกับ “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่ได้จากบาปบุญคุณโทษ

⁴¹ ผู้วิจัยตระหนักดีถึงปัญหาของการใช้คำว่า “วิชาความรู้แบบตะวันตก” ซึ่งเป็นมายาคติอีกแบบหนึ่งในการแยกแยะระหว่าง ตะวันออก-ตะวันตก, ไทย-ฝรั่ง ซึ่งเส้นแบ่งดังกล่าวอาจจะไม่ได้อยู่จริง และเป็นเพียงการสร้างขึ้นในจินตนาการเท่านั้น อย่างไรก็ตาม คำ ๆ นี้เป็นที่รับรู้กว้างขวางในสังคมไทย และเป็นคำที่มักถูกใช้จริงเวลาที่พูดถึงความรู้แบบไทย ดังนั้นผู้วิจัยจะขอใช้คำนี้ไปก่อน ณ ที่นี้

⁴² “พระราชดำรัสตอบในการเปิดโรงเรียนเพาะช่าง,” 7 มกราคม 2456, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ 50.2/20, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

⁴³ วิชาชีพแพทย์ ทนาย และวิศวกร ประสบปัญหาเรื่อง “ความเป็นไทย” น้อยกว่า เพราะโดยธรรมชาติเป็นวิชาชีพที่เรียกร้องเงื่อนไขทางเทคนิคสูงกว่า ทำให้ประเด็นความเป็นไทยไม่ถูกทวงถามมากนัก อย่างไรก็ตามจะว่าไม่เลยก็ไม่ถูกต้องนัก กระแสแพทย์แผนไทย นิติศาสตร์แบบไทย ๆ ที่มีมาโดยตลอดก็เป็นสิ่งที่เข้ามาท้าทายวิชาชีพดังกล่าวไม่น้อย

⁴⁴ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, “ปาฐกถา นำ ศิลปกรรมสมัยใหม่,” ใน *บันทึกการสัมมนาศิลปกรรม หลัง พ.ศ. 2475* (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), 11.

⁴⁵ ดูเพิ่มเติมนี้ใน Maurizio Peleggi, *Lords of Things : The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image* (Honolulu : University of Hawai'i Press, c2002).

⁴⁶ แม้ในปัจจุบันปริญญาตรีจะมีสถานะไม่สูงส่งเท่าในอดีต และมีปริญญาโทปริญญาเอกเกิดขึ้นในฐานะของทุนทาง วัฒนธรรมในระดับที่สูงกว่า แต่กระนั้นปริญญาตรีก็ได้ กลายเป็นเส้นมาตรฐานกลางสำหรับวัดสถานะของคนใน สังคมไทยที่ยังทรงอิทธิพลอยู่

⁴⁷ สมเด็จฯ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, *สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบันทึก เรื่องความรู้ต่าง ๆ ประทานพระยาอนุমানราชชน เล่ม 5* (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506), 204.

⁴⁸ รายวิชาต่าง ๆ ที่ถอดจากใบประมวลผลการศึกษาของ นิสิตแต่ละคนมีความต่างในรายวิชาที่ลง ทำให้บางฉบับมี รายวิชาทางประวัติศาสตร์ตะวันตกมากบ้างน้อยบ้าง เช่นเดียวกับรายวิชาสถาปัตยกรรมไทย แต่จากการสำรวจ โดยภาพรวมจะมีลักษณะร่วมที่ตรงกันคือ ใบประมวลผล การศึกษาของนิสิตทุกคนจะมีรายวิชาสถาปัตยกรรมไทย น้อยกว่าสถาปัตยกรรมตะวันตก

⁴⁹ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, *สถาปัตยกรรมไทยรำลึก เพื่อรำลึกถึงการก่อตั้งและปฏิรูป คณะสถาปัตยกรรมไทย ปีพุทธศักราช 2498-2510 ใน วาระ 25 ปี ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร* (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), 15-16.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 26-27.

⁵¹ สมเด็จฯ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, *สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบันทึก เรื่องความรู้ต่าง ๆ ประทานพระยาอนุমানราชชน เล่ม 5*, 204.

⁵² นารถ โพธิประสาท, *สถาปัตยกรรมในประเทศไทย* (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชม, 2489), คำนำ.

⁵³ ดูใน พระพรหมพิจิตร, *พุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น* (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495).

⁵⁴ ดูใน หลวงยุกตเสวีวิวัฒน, *รูปทรงหลังคาไทย สัญลักษณ์อย่างหนึ่งของวัฒนธรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2520).

⁵⁵ ดูใน ฤทัย ใจจงรัก, *เรือนไทยเดิม* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุริยวัฒน์, 2540).

⁵⁶ อย่างไรก็ตามในปลายทศวรรษที่ 2530 วิชา สถาปัตยกรรมไทยก็กลายเป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับการ ผลักดันครั้งใหญ่โดยภาครัฐ จนนำมาสู่การเปิดหลักสูตร สาขาสถาปัตยกรรมไทยขึ้นใหม่อีกครั้งใน พ.ศ. 2538 ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และ ในเวลาไล่เลี่ยกัน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยก็เปิดสาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทยโดยตรง ขึ้นเช่นกัน หลักสูตรของทั้งสองสถาบันเต็มไปด้วยรายวิชา แบบช่างไทยโบราณที่มากขึ้นกว่าเมื่อครั้งแรกมีสาขาวิชานี้ ใน พ.ศ. 2498 อย่างเทียบกันไม่ได้ ประเด็นนี้สัมพันธ์ โดยตรงกับกระแสความเป็นไทยที่เกิดขึ้นอย่างมากอีกครั้ง ในปลายทศวรรษ 2530 ซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตของ งานวิจัยชิ้นนี้

Bibliography

Sources (Thai)

Department of Public Works. *Nueng Roi Phee Krom Yothathikan [100 Years of Department of Public Works]*. Bangkok : Department of Public Works, 1998.

“Engineering School of Association of Siamese Architects, 3 August 1936.” *Kaochang* (October-December 1936) : 130-157.

Horayangkura, Wimonsit et al. *Phatthanakan Naeo Khwamkhit Læ Rupbaep Khong Ngan Sathapattayakam [Development of Concepts and Forms of Architecture]*. Bangkok : The Association of Siamese Architects, 1993.

Jaijongruk, Rthai. *Ruen Thai Duem [Traditional Thai Houses]*. Bangkok : Surawat Press, 1997.

- Jungsiriarak, Somchart. *Sathapattayakam Tawantok Nai Siam Samai Ratchakan Thi Si Thung Por. Sor. 2480 [Western Architecture in Siam, 1851–1937 A.D.]*. Bangkok : Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2010.
- Kritdakorn, Itthithepsan, His Serene Highness Prince. *Ruang Kleokap Sathapattayakam [On Architecture]*. Bangkok : The Association of Siamese Architects, 1996.
- Phothiprasart, Nard. “Khammai khong sathapattayakam (Meaning of Architecture).” *Chodmaihed Samakom Sathapanik Siam*, 2 (November 1934) : 5-16.
- _____. *Sathapattayakam nai prathet thai* (Architecture in Thailand) Bangkok : Faculty of Architecture, Chulalongkorn University, 2013.
- Phromphichit, Phra. *Bhuddhasilp Sathapattayakam Parkton [Buddhist Art and Architecture, Part I]*. Phra Nakorn : Phrachan Press, 1952.
- Pirasri, Silp. “Silpakorn University.” *Journal of Silpakorn University, Special Issue* (September 1992-February 1993) : 9-14.
- Prakitnonthakan, Chatri. “Kamnerd Sathapanik Siam : Korsangkhet Bungton Tor Kansang Tourton Phan Niyamsap Lea Kodmai [Origins of Siamese Architects : Notices on Construction of Self-identity through Defining Architectural Terms and Laws].” *AAN* (August, 2015) : 44-57.
- _____. *Silpa Sathapattayakam Khana Ratsadon Sanyalak Nai Thang Kanmuang Chueng Udomkarn [Art and Architecture of Khana Ratsadon : Political Symbols]*. Bangkok : Matichon, 2009.
- Pramoj, Kukrit, Mom Luang. “Modern Art in Thailand.” In *Bunthuk Kan Sammanar Silpakam Leung Por. Sor. 2475 [Seminal Records on Art after 1932]*, 3-24. Bangkok : Thai Studies, Thammasat University, 1985.
- Nuwattiwong, Narisara, His Royal Highness Prince. *Somdet Chao Phraya Narisara Nuwattiwong Song Bunthuk Rueng Khawmroo Thang Thang Prathan Phraya Anumarn Rajathon Lem 5 [Letters from Prince Narisara Nuwattiwong to Phraya Anumarn Rajathon, Vol. 5]*. Bangkok : The Social Science Association of Thailand, 1953.
- Rabeabkan Rongrean Phawchang Por. Sor. 2456 [Regulations of Phawchang School, 1913 A.D.]*. Bangkok : Neti Sattrisuksa School Press, 1973.
- “Report of 69th Committee Meeting of Association of Siamese Engineers.” *Kaochang* (January-March 1935) : 240-255.
- “Report of 92nd Committee Meeting of Association of Siamese Engineers.” *Kaochang* (January-March 1937) : 185-199.
- Silpakorn University. Faculty of Architecture. *Sathapattayakam Thai Rumluk Phua Rumruk Kan Kothung Lea Patiroop Khana Sathapattayakam Thai Phee Phuttha Sakkarat 2498-2510 [On Memory of Establishment and Reform of Faculty of Thai Architecture, 1955-1967]*. Bangkok : Silpakorn University, 1980.
- Thatsanee [pseud]. “Khamrung (Past).” *ASA : Journal of Association of Siamese Architects* (1959) : 12-18.
- The National Archives of Thailand. The Ministry of Education. Sor Tor. 6/11. “Regulation of Silpakorn school.” 19 August 1936.

The National Archives of Thailand. The Ministry of Education. Sor Tor. 50.2/3. "The artisan school's management report." 10 August 1910.

_____. The Ministry of Education. Sor Tor. 50.2/14. "Craft school submits curriculum." 8 January 1912.

_____. The Ministry of Education. Sor Tor. 50.2/20. "The statement for opening day of Poh Chang School (Arts and Crafts School)." 17 January 1913.

_____. The Ministry of Education. Sor Tor. 50.2/45. "The governor of Nakhon Si Thammarat province asking Mr. Gran, a teacher of Niello Ware, to study at Poh Chang School." 12 April-27 May 1919.

_____. The Ministry of Education. Sor Tor. 50.2/54. "Regulation of the Ministry of Education for Prescribing Poh Chang School." 22 December 1920.

Thewaphinimmitr, Phra. *Samut Tamra Lai Thai [Thai Ornament]*. Bangkok : n.p., n.d.

Thongpan, Sarun. "Chewit Thang Sangkom Khong Chang Nai Sangkom Thai Pakklang Samai Rattanakosin Korn Por. Sor. 2448 [Social Life of Thai Artisan in the Central Plains of Rattanakosin Era prior 1904 A.D.]." Master thesis, Thammasat University, 1991.

Tiptus, Pussadi. *Sathapanik Sayam : Phunthan, Botbat, Phonngan, Læ Naeokhit, Por. Sor. 2475-2537 Lem Nueng [Siamese Architects, 1932-1994]*. Bangkok : The Association of Siamese Architects, 1996.

Yuktaseweewiwat, Luang. *Roopsong Lungkha thai : Sanyalak Yang Nueng Khong Watthanatham Thai Samai Rattanakosin [Thai Roof Style : Symbolic of Thai Culture in Rattanakosin Period]*. Bangkok : Auksorn Chareonthat Press, 1977.

Sources (English)

Bourdieu, Pierre. "The forms of capital." In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241-258. Edited by John G. Richardson. New York : Greenwood Press, 1986.

_____. "The School as a conservative Force : Scholastic and Cultural Inequalities." In *Contemporary Research in the Sociology of Education*, 32-46. Edited by John Eggleston. London : Methuen, 1974.

Peleggi, Maurizio. *Lords of Things : The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image*. Honolulu : University of Hawai'i Press, c2002.

Wilkinson, Catherine. "The New Professionalism in the Renaissance." In Spiro Kostop. *The Architect : Chapters in the History of the Profession*, 124-160. Oxford : Oxford University Press, 1977.